

Mesail.

Üç Aylık Düşünce Dergisi • Sayı 7 • Kış 2021

Dosya Konusu:
Denizcilik Ufkumuz

Genel Yayın Yönetmeni

Selim Yaman

Yayın Kurulu

Abdullah Yasir Atalan

Abdullah Yusuf Kabaoğlu

Abdullah Eren

Ahmet Utku Akbıyık

Arif Erbil

Bahadır Sancak

Hüseyin Emre Sayıcı

Muhammed Bedrettin Toprak

Muhammet Nurullah Güleç

Redaksiyon

Enes Çolak

Sosyal Medya

Saadet Taşyürek

Grafik Tasarım

Saadet Taşyürek

Kapak Resmi

Piri Reis Haritası

İletişim:

mesail.org

mesaileditoryal@gmail.com

•İçindekiler•

Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılmasında

Türk ve Yunan Yaklaşımları

Ferhat Ercümen

6

Bir Velî Korsan Portresi: Barbaros Hayreddin Paşa

Hüseyin Emre Sayıcı

9

Türkiye'nin Denizler Politikası: Tepkisel Adımlardan

Bütüncül Politikalara

Abdullah Eren

12

Avrasyacılıktan Mavi Vatana: İdeolojiyi Jeopolitikleştirmek

Galip Dalay

15

Doğu Akdeniz ve Enerji Siyaseti

Samed Şahin

18

Kıyısından Denizcilik

Bahadır Sancak

21

•İçindekiler•

Akdeniz: Yaşam ile Ölümün Kesiştiği Sular

Feyza Köseoğlu Darılmaz

24

Karadeniz Bağlamında Türkiye'nin Yeni Dış
Politika İkilemleri

Ubeydullah Ademi

27

Kitap Değerlendirmesi: Bir Borç Denizi: Batı Hint
Okyanusu'nda Hukuki ve İktisadi Hayat, 1780-1950

Şeyma Kabaoğlu

30

Tanker Peşinde

Lütfullah Bingöl

33

•Editörden•

Kıymetli Okurlarımız,

Denizler, tarih boyunca kültürel havzaların ve muhtelif insan topluluklarının ticaret, savaş gibi çeşitli vesilelerle birbirleri ile karşılaştıkları mekânların başında geliyor. Ancak, ne yazık ki, sınırlarının büyük çoğunluğu denizlerle çevrilmiş olmasına rağmen Türkiye’de deniz bahsi arzu edilen düzeyde ve kapsamda ele alınmamakta. Son zamanlarda daha çok güvenlik ve dış politika bağlamında işlense de denizlere dair gündem edilmesi gereken alanlar bunlarla sınırlı değil.

Bu sayımızda, son zamanlarda gündemde kendine gittikçe daha fazla yer bulan denizcilik ufkumuzu ele aldık. Konuyu güvenlik ve uluslararası ilişkiler bağlamını da kapsayacak şekilde; fakat daha geniş bir çerçevede işlemek istedik. Böylelikle bu sayımızın denizcilik konusunda önemli yeni tartışmalara kapı aralayabileceğini düşünüyoruz. Eklemek veya itiraz etmek istediğiniz noktalar olması hâlinde, mutad dergi haricindeki mecramız olan Mesail Defter’in de kapılarının açık olduğunu belirtmek isteriz.

Sözü daha fazla uzatmadan sizleri, Doğu Akdeniz’in paylaşım mücadelesinden “Mavi Vatan” tartışmalarına, deniz yetki alanlarından ticari ilişkilere, insanın denizle kurduğu özel bağdan Osmanlı korsanlarına varan yazılarımızla baş başa bırakıyor, keyifli okumalar diliyoruz.

Mesail Yayın Kurulu Adına

Abdullah Eren

Arif Erbil

Selim Yaman

Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılmasında Türk ve Yunan Yaklaşımları •

Ferhat Ercümen

Giriş

Doğu Akdeniz’de doğalgaz ve petrol kaynaklarının işletilebilmesi için devletler arasında kapsamlı bir kıta sahanlığı bölüşümü gerçekleşmemiştir. Başta Kıbrıs meselesi olmak üzere kıyıdaş ülkeler arasındaki var olan anlaşmazlıkların bunda büyük rolü vardır. Buna rağmen son yıllarda Doğu Akdeniz’in çeşitli bölgelerinde bulunan doğalgaz kaynaklarının aranması, çıkarılması, işlenmesi ve başta Avrupa olmak üzere dış pazarlara taşınması konularında Mısır ve İsrail ile GKRY arasında, Ada’nın tek otoritesi sıfatıyla, deniz alanlarını sınırlandıran antlaşmalar imzalamıştır. Lübnan ile akdedilmek istenen antlaşma ise Türkiye’nin araya girmesiyle Lübnan tarafından onaylanmamıştır; fakat son dönemlerde İsrail’in Leviathan, GKRY’nin Afrodite ve Mısır’ın Zohr adı verilen, birbirine yakın bölgelerde önemli doğalgaz yatakları keşfetmesi, bu devletleri yakınlaştırmıştır. Yunanistan’ın da bu gruba dâhil olmasıyla beraber buradan çıkarılabilecek gazın Avrupa’ya nakli tartışılmaya başlanmıştır. Ancak bu denklemde ne Türkiye’ye ne de KKTC’ye yer verilmiştir. Doğu Akdeniz’de en uzun kıyı uzunluğuna sahip devlet olan Türkiye’nin ve Kıbrıs Adası ile deniz alanlarının ortak sahibi olan KKTC’nin bu masaya davet edilmeyerek keyfi şekilde belirlenmiş dar bir coğrafi ve siyasi alana hapsedilmeye çalışılması ne güncel uluslararası hukuk normlarıyla ne devletlerarası teamülle ne de uluslararası mahkeme içtihatlarıyla uyumaktadır.

Deniz Yetki Alanları ve Bunlara Bağlı Egemen Haklar ve Yetkiler

Günümüzde deniz alanları kıyıdan açığa doğru, iç sular, karasuları, bitişik bölge, kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge (MEB) ve nihayet açık deniz şeklinde sınıflandırılabilir. Kıta sahanlığı ve MEB, kıyı devletine deniz alanlarında var olan doğal kaynaklar üzerinde bazı egemen haklar ve yetkiler vermektedir. Bu noktada amir

kural “Kara, denize hâkimdir.” prensibidir. Diğer bir deyişle devletlerin denize sahildar olmaları sebebiyle kıyılarına bitişik deniz alanlarında egemen haklara ve yetkilere sahip olmalarıdır. Deniz yatağı ve tabanı altındaki petrol ve doğalgaz gibi doğal kaynaklara yönelik haklar, kıta sahanlığına sahip olan sahildar devlete özgülenmiştir. Kural olarak da kıta sahanlığı ipso facto (kendiliğinden) ve ab initio (başlangıçtan itibaren) hak doğurur ve bu hakların temliki sahildar devletin ilanına bağlı değildir. Buna karşın MEB, kıta sahanlığı üzerindeki su kütlelerinde balıkçılık, dalga ve rüzgârdan enerji üretilmesi gibi faaliyetleri de içeren daha kapsamlı ve ilan edilmesi gereken bir deniz yetki alanıdır. Uluslararası hukuk, bu alanların öncelikle kıyıdaş devletler arasında anlaşma yoluyla bölüşülmesini öngörür. Bu başarılamazsa, uluslararası tahkim ve mahkemeler gibi barışçıl çözüm yollarına başvurulması gerekir. Bunun da mümkün olmaması halinde, uluslararası hukuk, haklı menfaatleri olan ilgili devletlerin bu doğal zenginliklerden yararlanmaları konusunda geçici çözümlere başvurulabileceğini söyler. Nitekim bu prensipler, 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesinde (BMDHS) açıkça belirtilmiştir. Sonuç olarak “bölünmemiş deniz alanlarında ilgili ülkelerin haklarını geri alınamaz şekilde değişime uğratacak, doğal kaynakların tek taraflı kullanılması” gibi girişimler hukuk dışı addedilmektedir.

Çakışan Menfaatler

Doğu Akdeniz konusunda dikkat edilmesi gereken noktalardan biri de kıyıdaş ülkelerin çakışan hak iddialarıdır. Bu noktada Türkiye’nin Yunanistan ve GKRY ile KKTC’nin de GKRY ile çakışan hak iddiaları mevcuttur. Meselenin giriftliği, konunun tüm yönleriyle tek bir yazıda ele alınmasına elvermediği için burada sadece Türkiye ile Yunanistan’ın Doğu Akdeniz deniz yetki alanlarının bölüşülmesine yönelik fikir ayrılıklarına değinmekle yetineceğiz.

Türk ve Yunan Tezleri

Doğu Akdeniz'deki Türk-Yunan anlaşmazlığının temelinde iki ülkenin deniz yetki alanlarının bölüşümünde adaların oynaması gereken role verdikleri farklı önem yatmaktadır. Yunanistan, kendi ana karasından en doğusunda ve Türkiye ana karasına bitişik sayılabilecek Kızılhisar (Meis) Adası gibi adacıkların dahi ana karalarla aynı oranda deniz yetki alanı ürettiğini ve dolayısıyla deniz yetki alanlarını bölen ortay hattının en doğudaki Yunan adacıkları ile Türkiye arasında çekilecek ortay hattı esas alınarak çizilmesi gerektiğini iddia etmektedir. Türkiye ise ana karalar arasında çekilecek ortay hattının doğusunda, bir başka deyişle hattın yanlış tarafında kalan Yunan adalarının Türkiye ana karasına karşı aynı ölçüde deniz yetki alanı üretmesinin hem hukuka hem de hakkaniyete aykırı olacağını savunmaktadır. Bu nedenle Türkiye, ortay hattının yanlış tarafında kalan Yunan adalarına ya hiç yetki alanı üretme etkisi tanınmaması ya da azaltılmış etki tanınması gerektiğini, Türk ana karasına bitişik bulunan Yunan adalarının çevrelenerek Türkiye'nin Ege'de ve Akdeniz'de sahip olduğu deniz yetki alanlarıyla bağlantısının kesilmesine engel olunması gerektiğini savunmaktadır.

Kaş açıklarında ve Anadolu kıyılarına yaklaşık iki kilometre uzaklıkta bulunan dokuz kilometrekarelik en doğu Yunan toprağı olan Kızılhisar Adası, aslında Türk karasuları sınırı içinde yer almaktadır. Bu ada, Türk tezlerine göre çevrelenmesi gerekirken Yunan tezlerinde Türkiye'yi Doğu Akdeniz'den koparıp Antalya Körfezi'ne hapsedme bahanesi olarak kullanılmaktadır. Türk ve Yunan tezlerinin çakıştığı bölge yaklaşık olarak 75 bin kilometrekaredir ve bu durumda Kızılhisar Adası, kendi alanının yaklaşık 4.000 katı deniz yetki alanı üretmektedir.

Uluslararası Hukuk ve İctihat

Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi deniz

yetki alanlarının bölüşülmesinde ortay hattı kullanımını veya herhangi bir yönteme başvurulmasını öncelemektedir. Güncel uluslararası deniz hukukuna göre deniz yetki alanlarının bölüşümünde hakça sonuca varılması esastır. Bir başka deyişle, sahildevletlerin kıyı uzunluklarının, koy, körfez, ada ve kayalık gibi unsurların var olmasının ve en geniş anlamıyla hakkaniyetin gerektirdiği şartlara uygun olarak adil bir sonuca varmak için esnek yöntemlerle bölüşüm yapılabilir. Bu noktada hem devletler arası pratik hem de uluslararası mahkeme ve tahkim kararları bölüşülecek bölgenin özelliklerini göz ardı edecek bir ortay hattının değil; Türk tezlerinin ileri sürdüğü hakça bölüşüm temelli yaklaşımı esas almaktadır.

Uluslararası hukuk içtihadında bazı durumlarda komşu devlete yakın adaların deniz alanlarının bölüşümünde etkisi azaltılarak çembere alındığı bilinmektedir. 1978'de Birleşik Krallık ile Fransa arasında Manş Denizi yetki alanlarının bölüşülmesinde ortay hattının güneyinde, yani yanlış tarafında kalan İngiltere'ye ait Jersey ve Guernsey Adaları çembere alınmış, ortay hattının kuzeyinde kalmasına rağmen Cornwall açıklarındaki bazı ufak İngiliz adalarına ise azaltılmış etki tanınmıştır. Aynı şekilde 1982'de Uluslararası Adalet Divanı Tunus ile Libya arasındaki deniz yetki alanlarını belirlerken Tunus'a ait Kerkennah adalarına azaltılmış etki vermiştir. Yine 1985'te Malta ile Libya deniz alanlarının bölüşülmesinde iki ülkenin kıyı uzunlukları arasında dikkate değer bir orantısızlık olduğundan Uluslararası Adalet Divanı ortay hattı yerine, daha kuzeyden geçen ve Libya'ya daha fazla deniz alanı bırakan bir hattı hakkaniyet gereği sınır olarak kabul etmiştir. 1971'de Tunus ile İtalya arasında İtalya'ya ait Linosa, Lampedusa ve Pantelleria adaları, 1978'de Avustralya ile Papua Yeni Gine arasında Torres Boğazı adaları, 1992'te Kanada ile Fransa arasında St. Pierre ve Miquelon adaları, 1993'te Danimarka ile Norveç arasında Jan Mayen adası, 1999'da Yemen ile Eritre arasında muhtelif adalar, 2001'de Katar ile Bahreyn arasında muhtelif adalar,

2007’de Nikaragua ile Honduras arasında muhtelif adalar, 2012’de Nikaragua ile Kolombiya arasında muhtelif adalar deniz yetki alanları bölüşülürken ya azaltılmış etki doğurmuş ya da hiç etki doğurmamıştır. Benzeri örnekler çoğaltılabilir.

Bu olgular çerçevesinde, Türk ve Yunan tezleri birlikte değerlendirildiğinde, deniz yetki alanlarının bölüşüleceği bölgede, ilgili kıyı uzunluklarını, adaların varlığını, konumlarını ve somut olayın diğer tüm özelliklerini göz ardı edip hakkaniyeti yok sayan, eşit mesafe yönetimini neredeyse statik bir fabrika ayarı şeklinde uygulamayı amaçlayan Yunan yaklaşımı karşısında her somut olayı tüm yönleriyle değerlendirip, herhangi bir yönteme bağnazca bağlanmadan hakça bir sonuca ulaşılması gerektiğini öngören Türk yaklaşımının, güncel uluslararası hukukla, oturmuş içtihatlar ve devletlerarası uygulamalarla daha uyumlu ve hakkaniyetli bir yöntem olduğu kanaatindeyiz.

Ferhat Ercümen: 2016’da Galatasaray Hukuk Fakültesinden mezun oldu. 2018’de Cenevre Graduate Institute’te deniz hukuku üzerinde çalıştığı yüksek lisansını bitirdi. Halen Glasgow Üniversitesinde Deniz Hukuku alanında doktora eğitimi almaktadır.

Bir Velî Korsan Portresi: Barbaros Hayreddin Paşa •

Hüseyin Emre Sayıcı

Barbaros Caddesi'nden denize doğru inen birini sol tarafta Abdülhamid Han'ın hocalarından Şazeli şeyhi, Şeyh Zafiri Efendi; sağ tarafta kendi ismiyle anılan tekkesinde medfün Neccârzade Mustafa Efendi; karşıda, deniz kenarında ise Barbaros Hızır Hayreddin Paşa'nın türbeleri karşılamaktadır. Bugün yer üstündekilerle oldukça seküler görünen Beşiktaş toprağı, yer altındakilerle tam aksi bir hâl arz etmektedir. Ömrü denizlerde geçen Barbaros Hayreddin Paşa, hâlen askeri gemilerin selam vermeden yanından geçmediği denize nazır makamında istirahat ederken denizden ancak bu kadar uzak kalabilmiş olsa gerektir. Hayreddin Paşa'nın modern şehir insanının tahayyül etmekte güçlük çekeceği derecede maceralı hayatını anlattığı hatıratında [1] kendisi, korsanlık ve dönemi hakkında oldukça ilginç hususlar mevcuttur. Eser gaza-vatnâme türünde olup doğrudan bu eserden yola çıkarak tarihi gerçeklik hakkında yapılacak çıkarımlar elbette çeşitli varsayımlara ve karşılaştırmalara dayalı olmak

zorundadır. Bu yazıda, yalnızca eserde ortaya konan senaryo üzerinden gerekli yerlerde olaylara atıf yaparak kısaca korsanların dinle münasebetleri, Osmanlı'yla ve diğer güç odaklarıyla ilişkileri ve müteşebbis hayat tarzları üzerinde duracağım. [2]

Hatıratından öğrendiğimize göre Hızır Reis, Midilli'yi fetheden ordudaki askerlerden Yanniçalı [3] Yakup Ağa ile kendisinin tabiriyle güzellikte eşi bulunmayan, [4] adanın yerlisi bir hatunun dört oğlundan üçüncüsüdür. Ağabeyi Oruç Reis ile birlikte birer müstakil tekneleri olup deniz ticareti yapmaktadırlar. [5] Trablus'a doğru yaptıkları ticari bir seferde küçük kardeşleri İlyas'ın şehit olması, Oruç Reis'in ise Rodos Şövalyelerine esir düşmesiyle birlikte Hızır Reis'in ve abisinin hayatlarına ticaretin dışında bir boyut daha eklenir: kafirlerle gaza ve korsanlık. [6] Esaret yıllarında Hristiyan şövalyelerle ve geminin papazıyla münazaralara girişen Oruç Reis derin kelam kültürüyle [7] neredeyse karşısındakileri Müslüman yapacaktır. Şövalyelerin, "Muhammed'in, seni elimizden kurtarsın." demelerinden kısa bir süre sonra çıkan fırtınada gemiden kaçmanın yolunu bulan Oruç Reis'in böylece korsanlık macerası başlamış olur. Oruç Reis'in medrese tahsili görüp görmediğini bilmiyoruz; fakat felsefi-kelâmî ilkelerin ilgili dönemde halkın söylemine inebilecek bir basitlikte ve yaygınlıkta ortaya konduğu da gayet tabii beklenebilir.

Deniz, her ne kadar korsanlara özgürlük vadetse de rakiplerine üstün gelebilmek ve hayatta kalabilmek için başka otoritelerin altına girmeleri gerekiyor. Öyle ki Oruç Reis gerek Sultan Korkut'tan [8] gerek de Mısır Sultan'ından fermanlar alarak ve ele geçirdiği ganimetlerden kendilerine hediyeler göndererek bu güç dengeleri arasında gemisini yürütmeye çalışıyor; fakat bu politik denge görüldüğü kadar duygusuz da değil. Sultan Korkut'un Oruç Reis'e dua etmesi ve sonrasında başarılı seferlerle çok zenginleyen korsanlar hakkında Hayreddin Paşa şu cümleleri kurmaktadır: "Nasıl zengin olmayalar ki, Âli Osman'dan dua almışlardır. Dünyada iksir dedikleri padişah duasıdır.... Zira onlar bir ulu ocaktır. Kim onlara yan bakarsa onun başı aşağı olur." Eser Sultan Süleyman'a

atfedildiği için bu cümleleri gördüğümüzü düşünebiliriz elbette; ancak ilerleyen sayfalarda Endülüs'teki İspanyol zulmünden kaçan Müslümanlara yaptıkları yardımları anlatırken şu cümleleri kuran Hayreddin Paşa'nın siyasi davranmaya çalışmadığı görülmektedir: "Hasılı bu Müslümanlar nice nice cevri ü sitemler çekerlerdi. Âli Osman Padişahından bunlara bir medet olmadı." [9]

Esirlik yıllarında rüyasında gördüğü bir aksakallı pir, Kuzey Afrika'da nice cenklerde bulunurlarken Oruç Reis'in tekrar rüyasına girerek isabetli tedbirin ve nusretin Hızır Reis'e verildiğini ve komutayı ona vermesi gerektiğini tembih eder. Cezayir ve Tunus'ta fetihlerde bulunan kardeşlere Midilli'de ticaretle meşgul olan en büyük ağabeyleri İshak da katılır. Bu sırada yanlarında Kurtoğlu Muslihiddin Reis ve Deli Mehmet Reis gibi başka meşhur korsanlar da bulunmaktadır. Tunus'u zapt eden Hızır Reis, Cezayir'i fethetmeye çabalayan ağabeyi Oruç Reis'e yardım etmek üzere bu korsanları altı yüz tüvânâ (güçlü) yiğitle Cezayir'e gönderir. Rüzgârın, bu korsanları Kıbrıs-Mısır arasına sürüklemesiyle korsanların Osmanlı'yla ikinci karşılaşmaları gerçekleşir. Sultan Selim Han'ın Mısır seferine rastlayan bu korsanlar Kaptan Paşa'nın huzuruna çıkarılır ve sefere davet edilirler. Ancak Mısır fethedildikten sonra buradan da asker devşirerek Cezayir'e varabilirler. Artık Hayreddin ve Oruç Reisler Osmanlı'nın radarına girmişlerdir.

Korsanlar, Kuzey Afrika'da gerek Hristiyan Avrupa donanmalarıyla gerek de defalarca ihanet eden Arap ka-

bileleriyle mücadele ederler. Oruç Reis'in Tlemsen'i de almasından sonra, Tlemsen Sultanı bölgedeki Arap şeyhlerini yanına alarak İspanyollarla anlaşır ve İspanya Kralı'nın gönderdiği destek kuvvetleriyle Oruç Reis tuzağa düşürülerek şehit edilir. Bu olaylardan sonra Cezayir'e gelen Hızır Reis üzerine gelen İspanyol ordularını bertaraf eder ve abisinin intikamını da almış olur. Bu savaşlarda o kadar çok esir alınmıştır ki, arzdeki artıştan dolayı, Hızır Reis'in deyimiyle bir soğana bir kâfir satılmaktadır (s. 117). Hem Kuzey Afrika karasında hem de Akdeniz'de ciddi başarılar elde eder. Hristiyan dünyada şöhreti artan Hızır Reis artık Barbaroşo (kıızıl sakallı) olarak anılmaktadır.

Cezayir'de hâkimiyetini sağlayan Hızır Reis, bölge halkının önde gelenlerinden iki şeyhe öncelikle Cezayir'den gitmek istediğini söyler. Şeyhlerin ısrarları üzerine bölgede kalacaktır; ancak Cezayir'de Fas Padişahı yerine Halife, yani Sultan Selim Han, adına hutbe okutulup sikke bastırılmasını şart koşar. Çeşitli hediyelerle birlikte bölge halkından ileri gelenlerin yazdığı, Hızır Reis'i öven bir arzuhâlîn Yavuz Sultan Selim'e gönderilmesiyle Hızır Reis, Cezayir-i Arap Beylerbeyi Hayreddin Paşa olmuştur. [10]

Hatıratla anlatıldığı şekliyle Hızır ve Oruç Reislerin korsanlığında modern bireyin steril dindarlığının anlamakta güçlük çekeceği bir dindarlık karşımıza çıkmaktadır. Reislerin günlük yaşantıları öylesine güçlü dini motiflerle bezelidir ki gece ibadetleri, savaşlardan önce Peygamberi veya erenleri rüyalarında görmeleri ve onlardan savaşlarla ilgili taktikler almaları gibi olaylar korsanların dini yaşantılarına dair önemli ipuçları vermektedir. Öyle görünüyor ki sınırlarda mücadele eden bu insanların ötekiyle daima burun buruna olmaları kendilerine zihni bir netlik veriyor. Akidelerindeki iman, İslâm, kâfir, münafık kavramları her gün yaşadıkları olaylarla ve ödedikleri bedellerle daha da perçinlenen bir keskinlik arz ediyor olabilir. Bununla birlikte bu metnin korsanların örnek alacağı karakterleri ortaya koyan bir eğitim metni olarak düşünülebilir tarihî vasat yerine ideali tasvir ettiği de düşünülebilir.

Barbaros Hayreddin Paşa, Cezayir'de geçirdiği vakitlerde geceyi birinci kısmı Kur'ân okumak, ikinci kısmı ibadet etmek ve üçüncü kısmı uyumak olmak üzere üçe ayırdığını söylemektedir. [11] Dinle münasebete ilişkin başka bir olay ise şu şekildedir: Hayreddin Paşa'nın emrindeki reislerden Aydın Reis, bir sefer sırasında Barbaros'u rüyasında görmüş ve ondan savaşla ilgili bir taktik almıştır. Sefer dönüşü Aydın Reisi kaptan yaptıktan sonra kendisine söylediği şu sözler, Barbaros Hayreddin Paşa'nın hayatına dair bir özet niteliğindedir: "... cihad yolunda gezenlerde seyrân eksik olmaz". [12]

Hayreddin Paşa'nın ve diğer korsanların maceraları yukarıda bahsedilenlerle sınırlı olmayıp Kaptan-ı Derya

oluşu, Preveze Deniz Savaşı ve çok daha fazlası Ertuğrul Düzdağ tarafından neşredilen hatıratı canlı bir şekilde anlatılmaktadır. Midilli Adası'nda asker bir babanın oğlu olarak doğup Cezayir Beylerbeyliği'ne ve Osmanlı Devleti'nin Kaptan-ı Deryalığına uzanan hayatıyla Hızır Reis, gerisinde eşine zor rastlanır bir girişim hikâyesi bırakmıştır. Akdeniz Bölgesi ve çevresinde yaşadığı tarihten itibaren adından söz ettirmeye başlamıştır. Hatıratı geçen şu cümleler bu şöhretin habercisidir:

“Din düşmanlarını yeis ve matem üzere koduk. Bir zaman olur ki nâm ü şânımız tarihlerde yad oluna.” [13]

“Bir kişinin ki yardımcısı Allah ola, var kıyas eyle ki ol ne şâh ola!” [14]

Kaynakça

Düzdağ, M.E. (2014) Barbaros Hayreddin Paşa'nın hatıraları. Kapı Yayınları

Gürkan, E. S. (2018). Sultanın korsanları: Osmanlı Akdenizi'nde gazâ, yağma ve esaret,

1500-1700. Kronik Kitap.

Lowry, H. W. (2014). 8 Lingerin Questions Regarding the Lineage, Life & Death of Barbaros

Hayreddin Paşa. In Frontiers of the Ottoman Imagination (pp. 185-212). Brill.

Hüseyin Emre Sayıcı: Boğaziçi Üniversitesi Ekonomi bölümü mezunudur. Aynı bölümde 2020 yılında yüksek lisans programını tamamladı. Marmara Üniversitesi Maliye bölümünde araştırma görevliliği yapmaktadır.

[1] Barbaros Hayreddin Paşa'ya atfedilen bu hatıratın, Sultan Süleyman tarafından hayatının anlatılacağı bir eser vermesi emredildiğinde, kendisi tarafından Seyyid Muradi Reis'e yazdırıldığı ve Sultana takdim olunduğu ifade edilmektedir. İlave bilgi için bkz. <https://islamansiklopedisi.org.tr/gazavat-i-hayreddin-pasa>

[2] Bu senaryonun tarihi gerçekliğe mutabakatı tarihçilerin ihtisas alanına girmektedir.

[3] Bugün Yunanistan sınırları içerisinde bulunan Vardar Yenicesi, bugünkü adıyla Yanniça.

[4] Başka kaynaklarda bu hanımın bir papazın dulu olduğu ve isminin Katerina olduğu da ifade edilmektedir. (Lowry, H. W., 2014)

[5] Yine aynı eserden Hayreddin Paşa'nın ilk teknesinin on sekiz oturaktan oluştuğunu da öğreniyoruz.

[6] Emrah Safa Gürkan'ın Sultan'ın Korsanları adlı eserinde de bahsettiği üzere Hızır ve Oruç Reislerin de aralarında olduğu korsanlar ikinci nesil korsanlar olarak tanımlanmaktadır. Kendilerinden öncekilerle karşılaştırılmayacak derecede askeri tecrübeye sahip olan “Bunlar denizde amiral olarak kendilerini kanıtlamanın yanı sıra, karada da ordulara komuta etmekteydi”. (Gürkan, E. S., 2018, s.20)

[7] Oruç Reis'in şövalyelere bir ağaç parçasına tapınmanın dediği sırada şu sözleri bu derinliğe işaret ediyor: “(Allah) Mekândan münezzehdir ve zat-ı şerifi bir hâl üzere sabittir.” (Düzdağ, M.E., 2014, s.13)

[8] Hatıratı sultan olarak anılan Şehzade Korkut'un, Sultan Selim'in tahta geçmesiyle denizlerde arandığını ve bu hengâmede Hayreddin ve Oruç reislerin Türk diyarlarından kaçarak Tunus tarafında gazalarına devam ettiklerini yine eserden öğreniyoruz.

[9] Osmanlı Devleti, her ne kadar askeri bir yardımda bulunamamışsa da, Kemal Reis komutasında bir donanmayı 1505 yılında Endülü's'e esirleri kurtarmak üzere göndermiştir. <http://www.fikriyat.com/galeri/tarih/osmanlinin-endulusun-sur-gun-muslumanlarına-yardimi/16>

[10] Hatıratı geçtiği üzere Yavuz Sultan Selim Hızır Reis'e dua ederek “Hızır Reis, Nasreddin ve Hayreddindir. Hayreddin lalam düşmanlar üzerine daima muzaffer olsun” demiştir. (a.e., s.137)

[11] (a.e., s.247)

[12] (a.e., s.238-242) Seyranla kastedilen bir takım manevi hâller ve harikulade olaylardır.

[13] (a.e., s.128)

[14] (a.e., s.273)

Türkiye'nin Denizler Politikası: Tepkisel Adımlardan Bütüncül Politikalara •

Abdullah Eren

Türkiye'nin son yıllardaki gündeminde denizlere dair mevzular önemli ölçüde dikkat çekmeye devam ediyor. Doğu Akdeniz, Ege (Adalar) Denizi ve Kanal İstanbul projesinin de tetiklemesiyle deniz ulaşımı gibi konular iç ve dış kamuoyu tarafından yoğun şekilde tartışılmakta. Bununla birlikte "Mavi Vatan" kavramının hem devlet düzeyinde hem de farklı politik cenahlarda benimsenerek kullanımının arttığını görüyoruz. Tabii, bütün bu denizcilik gündeminin başını Doğu Akdeniz'e dair gelişmeler çekiyor. Ulusal ve uluslararası arenada konunun aktüelliği devam ederken meselenin bir kriz söylemiyle ele alınması bir yana iç kamuoyunda denizlere dair bir farkındalık oluşuyor. Artık Türkiye, yaşanan olaylara tepki vermek yerine; kendi uzun vadeli çıkarlarını birlikte düşünen bütüncül denizler politikası geliştirmeye daha yakın durmakta.

Türkiye'de denizler çeşitli dönemlerde meydana gelen olaylarla münferit olarak gündemde kendine yer bulabiliyordu. 2. Dünya Savaşı sonunda Karadeniz-Ege-Akdeniz'deki mevcut statüko büyük oranda oluşmuş ve soğuk savaş şartlarında Türkiye'nin denizler politikası bütüncül hüviyetten yoksun şekilde gelişmişti. Bu konjonktür içinde 1974 yılında yapılan Kıbrıs Barış Harekati ve sonrasında sürdürülen Kıbrıs politikası hususi olarak ön plana çıkmıştır. Yine Ege'de Kardak gibi ada krizleri yahut Yunanistan'ın karasularını 12 mile çıkarma teşebbüslerine verilen sert tepkiler başarılı müdahaleler olsa da bunlar hep reaktif adımlar olarak tanımlanmış veya Türkiye-Yunanistan ikili ilişkileri içinde değerlendirilmiştir.[1]

Denizcilik bağlamında pro-aktif hareket eden ve kendi uzun soluklu politikalarını güçlü diplomasiyle yürüten bir Türkiye'den bahsetmek güçtü.[2]

Kuzey tarafta Karadeniz'de denizden komşu ülkelerle Sovyetler zamanında kıta sahanlığı anlaşması yapılmış, sonrasında ise SSCB'nin ve Romanya'nın MEB ilan etmesiyle Türkiye de aynı şekilde ilanda bulunmuştu. Karşılıklı anlaşarak Karadeniz'deki sınırlar oluşturulsa da MEB hamlelerinin öncelikle diğer ülkelerden gelmesi burada göze çarpmaktadır.[3] Daha sonra Sovyetlerin dağılmasıyla ortaya çıkan devletlerle anlaşmaların sürdürülmesi ise buradaki olası anlaşmazlıkları azaltmıştır.

Adalar Denizi'nde ve Akdeniz'de ise soğuk savaş sonrası dönemde 2000'lerin başı itibarıyla Yunanistan ile geliştirilen ikili ilişkiler, Annan planı çerçevesinde Kıbrıs meselesine yaklaşım, AB'ye adaylık süreci gibi etkenlerle Türkiye, çıkarlarının çatıştığı aktörlere karşı tek taraflı hamleler yapmamış, aleyhinde gelişen bir durum olduğunda ise başarılı müdahalede bulunmuştur. İş birliği ve ortaklık ile meselelerin çözülebileceği, potansiyel enerji kaynakları söz konusu olduğunda sorunların herkesin çıkarına fayda sağlayacak şekilde çözülebileceği idealist bir dış politika kâğıt üstünde ön plana çıkmaktaydı.

2003 yılında Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin (GKRY) Mısır ile Münhasır Ekonomik Bölge(MEB) [4] anlaşması imzalaması, [5] adanın tek temsilcisiymiş gibi davranması ve akabinde Akdeniz'de sismik araştırmalar yaptırması adımlarına Türkiye'nin tepkisi sert olmuştu. 2001 yılından itibaren Doğu Akdeniz havzasının doğal kaynaklara ev sahipliği yaptığı haberleri Rum ve Yunan medyasında yer almaya başlamış, GKRY'nin AB'ye alınması ile beraber de ikili anlaşmalar ve sahadaki adımlarla doğal kaynaklar Türkiye ile KKTC aleyhine sahiplenilmeye başlanmıştı. [6] Yine GKRY ile İsrail MEB anlaşması yapmış, Lübnan ile yapılan anlaşma da nihayetinde Türkiye'nin araya girmesi sonucu

Lübnan meclisinde onaylanmamıştır. [7] Mısır, İsrail, GKRY anlaşmaları arasında kalan bölgelerde yapılan araştırmalarla ciddi miktarda gaz kaynağı keşfedilmiş ve Akdeniz'deki doğal kaynaklara dair beklentilerin yersiz olmadığı daha net ortaya çıkmıştır.

Türkiye ile KKTC arasındaki MEB anlaşması ise ancak 2011 yılında GKRY'nin tartışmalı deniz bölgelerinde sondaj çalışmaları yaptıracağını açıklamasının ardından yapılabilmektedir. Bu anlaşma öncesi Türkiye de KKTC de Rumlara kınama mesajları yayımlamıştır. Bu anlaşma ile Türkiye, kendisi ile KKTC'nin hak sahibi olduğu alanlarda keşif ve sondaj işlemleri yapabilecekti. Bu şekilde günümüzdeki Doğu Akdeniz politikasının önemli bir eşiği olan KKTC haklarını muhafaza ederek GKRY'nin adanın tek temsilcisi gibi davranmasının önüne geçmek belirginleşiyordu. Türkiye'nin Mısır ve İsrail ile diplomatik ilişkilerinin kötü olmasının da etkisiyle GKRY gibi Yunanistan da bu ülkelerle Akdeniz üzerinden iş birliğini geliştirecek adımlar atmaktaydı.

Özetlenmesi çok mümkün olmayan; ama kısaca Türkiye'nin yalnızlaştığı, enerji denkleminde çıkarılmaya çalışıldığı ve en önemlisi hak sahibi olduğu alanlarda egemenliğinin tehdit edilmeye başlandığı bir manzarada Libya hamlesi Türkiye'nin yine reaktif davranışlarından biri olarak görülebilir. Ancak Türkiye, Libya'daki çatışmaya müttefik üzerinden müdahil olup KKTC'den sonra ikinci MEB anlaşmasını meşru Libya hükümeti ile yaparak Akdeniz politikasındaki ikinci eşiğe ulaştı. Şu anki mevcut sınırlar gibi olmasa da Türkiye 1974 yılında şimdiki kıta sahanlığı civarındaki alanlarda doğal kaynak arama ruhsatı açıklamıştı; [8] fakat bu adımların sahada karşılığı olması için MEB bölgesi içinde egemen olduğunuzu deklare eden faaliyetler icra etmek gerekmekteydi. Nitekim Türkiye, yeni denizler politikasını destekleyecek sismik araştırma ve sondaj gemileri temini ile birlikte bu adımları da atabilecekti.

Bunlardan Oruç Reis sismik araştırma gemisi 2020 yılı boyunca Doğu Akdeniz'de Yunanistan'ın hak iddia ettiği alanların büyük çoğunluğunu tarayarak meseleyi kâğıt üstündeki iddialardan faal duruma geçirdi. Karasularının ötesinde kıta sahanlığı ve MEB içinde tatbikat, atış eğitimi, gemi geçişleri gibi durumlar başka devletlere de açık olduğu için buralarda atış talimi veya tatbikat yapmak sismik araştırma veya sondaj gibi sahiplenici bir rol oynamamaktadır. Türkiye, sismik araştırma faaliyetleri yaparak net bir şekilde Kızılhisar (Meis) güneyinin kendi kıta sahanlığında olduğunu fiilen ifade ediyordu. Böylece Kıbrıs meselesinin yanında Doğu Akdeniz'deki hakların müdafaasını esas alarak talepleri net bir deniz politikası Akdeniz bağlamında yükselmeye başladı.

Türkiye, tüm bu süreçler yaşanırken “Mavi Vatan” kavramı ve doktrini ile daha yakından tanışmaktaydı. Emekli Amiral Cem Gürdeniz tarafından İlk defa 2006

yılında ortaya atılan kavram, deniz kuvvetleri ve konuya ilgi duyanlar arasında bilinse bile kamuoyunun konuya dair bilgisi pek yoktu. Libya anlaşmasının mimarı olarak bilinen müstafi amiral Cihat Yayıcı'nın çabaları da mevzunun popülerleşmesinde önemli katkı sundu. Bir süre sonra devlet katında üst düzey sahiplenilerek deniz politikalarını kapsayacak bir ifadeye dönüştü.

Bu şekilde çok popülerleşmiş ve siyasilerin dilinden inmeyen kavramlar hamasi görülerek eleştirilere maruz kalabilir. Özellikle daha epik içeriklere sahip, maksimalist ve hayalperest bir çerçeve içinde düşünülecek gerçekçilikten uzak diye küçümsenebilir yahut kavramı/doktrini ortaya atan ve savunan kişilerin dünya görüşleri esas alınarak politik açıdan yorumlanabilir. Ancak ülkenin geniş bir deniz vizyonundan uzun yıllardır mahrum olduğu ve sınırlarının büyük çoğunluğunun denizlerden oluşmasına rağmen bütüncül bir politika geliştiremediği düşünüldüğünde “Mavi Vatan” söyleminin getirdikleri göz ardı edilmemelidir. Ayrıca “Mavi Vatan” sınırları ile belirtilen haritalarda herhangi bir maksimalist iddia belirtilmeyip Türkiye'nin karasularının ötesinde kıta sahanlığı ve MEB alanı ifade ediliyor. Bu alanlar, Karadeniz'de pek bir sorun yaşamadan zaten çok önceden oluşturulmuş durumdaydı. Akdeniz'de ise buraya ana kara sınırı bile olmayan Yunanistan ile Kıbrıs adasının tek temsilcisi gibi hareket eden GKRY haricinde ihtilaf yaşanabilecek bir Akdeniz ülkesi yok.

Ege'de ise sadece kıta sahanlığı değil; karasuları, adaların silahlandırılması, adaların statüsü ve henüz resmi olarak sahiplenilmemiş adalar gibi pek çok sorun olduğu için apayrı, uzun bir soluklu gündemle ele almakta fayda var; ama şu aşamada Doğu Akdeniz odağını kaybetmeden Ege-Adalar konusuna dair yeni yaklaşımların tartışılmasına ihtiyaç olduğu aşikâr. “Mavi Vatan” söylemi, konuyu ortaya atanlardan bağımsız bir

şekilde ve onları aşarak kamuoyunun sahiplenmeye başladığı bir yerde dururken altını dolduracak daha sağlam politikaları konuşmak ve artık uzun soluklu deniz politikalarını belirlemek gerekiyor. Son olarak bütüncül bir denizler politikasına hizmet etmesi vesilesi ile “Mavi Vatan”ın harcanmaması gerekirken kamu diplomasisi ile ilgili meramın daha iyi anlaşılması sağlanmalıdır.

Abdullah Eren: Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji bölümü ve İSAR Temel Eğitim programı mezunudur. Aynı üniversitede yüksek lisans öğrencisidir. İSAR Araştırmacısı olup İhtisas programına devam etmektedir. Askeri sosyoloji, devlet dışı silahlı aktörler, İslam antropolojisi, güvenlik ve dış politika konularına ilgi duyup çalışmalarını yürütmektedir.

[1] Tocci, Nathalie, Meliha Benli Altunışık, and Kemal Kirişçi. Turkey: Reluctant Mediterranean Power. German Marshall Fund of the United States., 2011.

[2] Aydın, Mustafa, and Cihan DİZDAROĞLU. “Levantine Challenges on Turkish Foreign Policy.” *Uluslararası İlişkiler/International Relations* 15.60 (2018): 89-103.

[3] Balık, İsmet. (2018). Türkiye'nin Deniz Yetki Alanları ve Kıyıdaş Ülkelerle Yetki Alanı Anlaşmazlıkları. *Kent Akademisi*, 11 (1), 86-98.

[4] <https://bau.edu.tr/haber/15945-kita-sahanligi-ve-munhasir-ekonomik-bolge-nedir>

[5] Deniz Hukuku ve Kavramlara dair Bkz. Ferhat Ercümen: Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılmasında Türk ve Yunan Yaklaşımları – Mesail

[6] <https://tdpkrizleri.org/index.php/2003-dogu-akdeniz-deniz-yetki-alanlar-krizi>

[7] http://www.mfa.gov.tr/no_18-30-ocak-2007-guney-kibris-rum-yonetimi-nin-dogu-akdeniz-deki-ulkelerle-deniz-yetki-alanlarini-ilgilendiren-ikili-anlasmalar-yapma-gayretlerini-hk-tr.mfa

[8] Başeren, Sertaç Hami. Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı-Dispute Over Eastern Mediterranean Maritime Jurisdiction Areas. İstanbul: İlke Yayınevi, 2011

Avrasyacılıktan Mavi Vatana: İdeolojii Jeopolitikleştirmek •

Galip Dalay

Avrasyacılık, dönem dönem popülerlik kazanan meselelerden biridir. Dönemin ruhu, bu başlığı siyasal tartışmaların merkezine taşıyabildiği gibi onu siyasal veya entelektüel tartışmaların çeperinde de bırakabiliyor. Bir süredir Avrasyacılık, en azından bir tartışma başlığı olarak, revaçta gözüküyor. Türkiye'nin dış politika tercihleri, içeride bu konunun daha fazla mercek altına alınması veya Avrasyacı aktörlerin daha çok görünür olmasına yol açıyor. Son yıllarda özellikle Rusya'yla ve Çin'le gelişen yakın ilişkiler bu kavram ve mesele etrafında daha esaslı ve sahici tartışmaların yapılmasına sebep oluyor. Bugünkü hâliyle temelde ideolojik bir tahayyüle jeopolitik bir elbise giydirmek olan Avrasyacılık, farklı dönemlerde farklı anlamları haiz oldu.

Bu nedenle, en son sürümünü Mavi Vatan söyleminde bulan Avrasyacılığın bugününü anlayabilmek için öncelikle onun tarihsel dönüşümünü ve sahip olduğu temel kabullerini irdelemekte fayda var. Burada Avrasyacı aktörler kadar Avrasyacılık eleştirisi yapan aktörlerin de kavramsal olarak bir zihinsel netliğe ihtiyaç duyduğu izahtan uzaktır.

Burayı açacak olursak hem ülke içinde hem de yurt dışında, Türkiye ile Rusya arasında gelişen yakın ilişkileri "Avrasyacılık" merceğinden izah etmeye yönelik bir eğilim var. Bu yaklaşım sadece özensiz değil; aynı zamanda indirgemecidir. Her şeyden önce, bazı belirgin özelliklere ve uluslararası sisteme dair belli başlı ön kabullere sahip olmakla birlikte, Türkiye'nin mevcut dış politikasına kaynaklık eden kapsayıcı bir çerçeveden söz etmek pek mümkün değil. İç politikadaki oryantasyonsuzluk dış politikaya rotasızlık şeklinde yansıyor. Bir başka deyişle, Türkiye dış politikasının net bir Avrasya yönelimine sahip olduğu iddiası henüz güçlü temeller üzerine oturan bir iddia değildir. Bu, Avrasyacılığın jeopolitik bir yönelim ya da bir ideolojik konumlanma olarak Türkiye'de hiç yankı bulmamış olduğu anlamına gelmiyor. Avrasyacılık cumhuriyet döneminde şu ya da bu şekilde her zaman var olageldi. [1] Bununla birlikte, Türk Avrasyacılığı farklı dönemlerde, farklı anlamlara sahip oldu. İlâveten Avrasyacılık, özellikle ideolojik tezahürlerinde ara ara yükselişe geçse de, Türkiye'de nadiren önemli siyasal bir güç olmuştur. Orduda, bürokrasinin bazı köşelerinde, aydınlar ve marjinal siyasi gruplar içerisinde her daim belli bir kitleye sahip olsa da, Türkiye'nin siyasal hayatında güçlü bir damara veya geniş kitlelerde yankı bulan bir söyleme hiç dönüşmedi.

Avrasyacılığın farklı modları

Avrasyacılığın Türkiye'ye nasıl bir dış politika vizyonunu sunduğunu anlayabilmek için aşağıdaki gibi bir formül geliştirebiliriz; bu formül aynı zamanda Avrasya-

yacılığın farklı formlarına da ışık tutar. Bir başka deyişle Türkiye'nin dış politikasını nasıl bir Avrasyacılığın yönlendirdiğini anlamak için, bahsedilen bu Avrasyacı vizyonun Rusya'yı içerip içermediğini ve bunun Batı ile işbirliğini mi; yoksa rekabeti mi öngördüğünü bilmek oldukça önemlidir.

Avrasyacılık, özellikle 1990'larda siyasal anlamda daha çok ön plana çıktı. Sovyetler Birliği'nin yıkılması ve Orta Asya'daki Türki cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını kazanması Türkiye'nin nüfuz ve güç projeksiyonu yapabileceği önemli bir coğrafyanın ortaya çıkması manasına geliyordu. Batı'nın desteklediği bu dönemki Avrasyacılık, Türkiye'yi post-Sovyet Orta Asyası veya post-Sovyet Kafkasyasının başat aktörlerinden birine dönüştürmeyi öngörüyordu. Avrasyacılığın bu formu Rus-karşıtlığı ve Batı ile iş birliğine dayanan bir mahiyete sahipti. Batılı aktörler, bağımsızlığını yeni kazanan bu ülkelerde Rusya veya İran'dan ziyade Türkiye'nin nüfuz sahibi olmasını yeğliyordu. Batının desteğine mazhar olan bu dönemki Avrasyacılığın coğrafi yoğunlaşma noktasını Orta Asya ve siyasal motivasyonlarından birini de anti-Rusçuluk oluşturuyordu. Başlardaki aktivizmine rağmen Türkiye, post-Sovyet coğrafyasının yaşadığı jeopolitik dönüşümden umduğu rolü veya kazancı elde edemedi.

1990'ların sonu ve 2000'lerin başında ilgili kavram, bu sefer de büyük oranda Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in (1997 – 2002) dış politika vizyonuna ilişkin olarak tartışıldı. Cem döneminde, Türk – Rus ilişkileri ciddi bir iyileşme yaşadı. Cem, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin Türkiye'ye doğmakta olan Avrasya düzeninde merkezî bir rol oynama imkânı sunduğunu düşünüyordu. [2] Fakat Cem, Avrasya'yı Batı'ya karşı ya da ona bir alternatif olarak konumlandırmadığı gibi onu Rusya'ya karşı da konumlandırmıyordu. Daha ziyade, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin Batı Avrupa ile Asya arasındaki yapay ayrımları sona erdireceğine ve küresel teknolojik ve iktisadi süreçlerin bu iki bölgenin entegrasyonunu kolaylaştıracağına inanmıştı. [3] Bu nedenle, Cem'in bakış açısıyla Avrasya düzeni ne Batı ne de Rusya karşıtıydı. Buna ek olarak Cem, her ne kadar Rusya karşıtı bir motivasyonla hareket etmediyse de yine de Türkiye'nin Avrasya politikasının Batılı çıkarlara uygun olduğuna inanıyordu.

Jeopolitikten ideolojiye dönüşüm

Türk Avrasyacılığının Soğuk Savaş sonrası dönemdeki bu erken biçimleri daha jeopolitik bir forma sahip olsa da sonraki versiyonları daha ideolojik bir içeriğe sahip oldu. Yeni dönem Avrasyacılık, Rusya'yla ve Çin'le yakınlaşmayı öngörüyor. Batı-karşıtlığı ise bu yeni Avrasyacılığın kurucu bileşenlerinden birini, hatta en önemlisini oluşturuyor. Bir başka deyişle bu yeni form, Türkiye'nin Batı ile arasındaki makasın daha da

açılıp Rusya ve Çin ile arasındaki makasın daha da kapanmasını öngörüyor. Avrasyacılığın bu formunun tezahürlerini 2000'lerin başında Tuncer Kılınç gibi bazı askerî yetkililerle marjinal siyasi gruplar arasında görmek mümkündü. Avrasyacılığın bugün de dominant olan bu formu esas itibarıyla tutarlı bir jeopolitik vizyondan ziyade ideolojik bir eğilimi temsil ediyor. Bunun en güncel tezahürünü Mavi Vatan jeopolitik kavramı oluşturuyor. İdeolojik Avrasyacılıktan esinlenen bu muğlak terim, özünde Türkiye'nin deniz sınırlarını daha geniş bir şekilde tasavvur etmenin yanı sıra, Türkiye'nin dünyadaki yerinin yeniden tahayyülü anlamına geliyor.

Mavi Vatan kavramı temelde üç şeyi ifade etmektedir. İlk olarak, bu kavram, Türkiye'nin Akdeniz ve Ege'deki deniz sınırlarının daha geniş bir okuma ve yorumla yeniden ele alınması anlamına geliyor. [4] İkinci olarak, Mavi Vatan kavramını Türkiye'yi bir deniz gücü olarak yeniden tasavvur etmeye ve yeniden konumlandırmaya yönelik bir çağrı olarak okuyabiliriz. Üçüncü olarak ise bu kavram ya da 'doktrin' — Türkiye'nin jeopolitik çıkarlarına Rusya ve Çin ile yeniden bir ittifak kurarak daha iyi hizmet edileceğine inanan bu jeopolitik kavramın savunucularının anlatısının gösterdiği gibi — Türkiye'nin dünyadaki yerinin yeniden bir tahayyülünü ima ediyor. Ulusalci ve Avrasyacı gruplar için Mavi Vatan, Türkiye'nin dış ve güvenlik politikalarının Batı'dan kopartılmasını ve Rusya ve Çin'in yöreğine sokulmasını temsil ediyor. İktidar ve Mavi Vatancı ulusalcı-Avrasyacılar bu kavramın ilk iki anlamı üzerinde hemfikir gözüküyorlar; ancak henüz son hususta aynı yerde durmuyorlar. Avrasyacı-ulusalcı grupların Türkiye'nin yönünü Rusya'ya ve Çin'e yönlendirme arzularının aksine, iktidarın en azından belli kısımları Türk-Rus veya Türk-Çin ilişkilerinin sınırlılığının farkında görünmekte. Öte yandan, bu kavram jeopolitik bir doktrin izlenimi veriyor dahi olsa, merkezinde Batı-karşıtlığının olduğu ideolojik bir konumlanmayı temsil ediyor. İdeoloji ile jeopolitik arasındaki makas bu aktörlerin söylemlerine iç tutarsızlık veya iç çelişkiler şeklinde yansıyor. Örneğin, bu aktörler Türkiye ile Batının çıkarlarının çatıştığı tezine ısrarla vurgu yaparken, mesela yapısal ve tarihsel olarak çatışma halinde olan Türk-Rus çıkarlarına da adeta uyum içerisindeymiş muamelesi yapıyorlar. Ayrıca Batı'yla ilişkilerde sürekli vurgulanan bağımsızlık teması Rusya ve Çin söz konusu olunca aniden buharlaşıyor.

Benzeri şekilde Mavi Vatan savunmacı bir 'doktrini' mi yoksa yayılmacı bir tahayyülü mü temsil ettiği belli değil. Aslında kavramın bu ölçekte ana akımda tartışılması bu kavramın veya 'doktrin'in' orijinal ve anlamlı bir düşünsel altyapıya dayanmış olmasından ziyade ülkenin yaşadığı fikri çoraklaşmayla yakından ilintili. Hasılı, Mavi Vatan söyleminde yansımaları bulan Avrasyacılığın güncel versiyonu jeopolitik bir vizyondan ziyade esas itibarıyla ideolojik bir konumlanmayı tem-

sil ediyor. Ayrıca ideolojik bir konumlanmanın bütün sertliklerini, ön kabullerini, çelişkilerini ve iç tutarsızlıklarını bünyesinde barındırıyor.

Buna karşın, Batı'ya yönelik jeopolitik şüpheciliği ve şikâyetleri bir tarafa bırakacak olursak, Rusya'nın dış politikasında ideoloji sınırlı bir role sahip gözüküyor. Rusya'nın Orta Doğu'daki neredeyse tüm kutuplara ve aktörlere erişiminin olması bunun bir kanıtıdır. Aslında Avrasyacılık, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Rus dış politikasında oluşan ideoloji açığının kısmen jeopolitik bir vizyon tarafından doldurulması arayışını temsil ediyor. Sözün kısası Türkiye'de bir ideolojik konumlanmaya dönüşen Avrasyacılık, Rusya'da bir jeopolitik vizyonu temsil ediyor. Bu nedenle, Avrasyacılık Türkiye ve Rusya için farklı şeyler ifade etmekte ve Türk-Rus veya Türk-Çin ilişkilerini analiz etmek için güçlü bir analitik çerçeve sunmamaktadır. Hatta Türkiye'nin denizcilik alanında parçası olduğu tartışmalar setine dair de bize ne anlamlı bir legal pozisyon ne de tutarlı bir jeopolitik vizyon sunabiliyor.

Galip Dalay: Robert Bosch Akademisi, Chatham House ve Brookings Enstitüsü Doha merkezinde araştırmacı olarak çalışan Dalay, aynı zamanda Oxford Üniversitesi Tarih bölümünde doktora çalışmalarını sürdürüyor.

[1] Emre Ersen, "Avrasyacılık Bağlamında Türkiye-Rusya İlişkileri," Perspektif, 13 Mart 2020, <https://www.perspektif.online/avrasyacilik-baglaminda-turkiye-rusya-iliskileri/>.

[2] Ozan Örmeci, "İsmail Cem's Foreign Policy (1997-2002)" in SDU Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences, cilt 23, 2011, s. 227-249.

[3] İsmail Cem, Türkiye, Avrupa, Avrasya I, Strateji-Yunanistan-Kıbrıs. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004.

[4] Galip Dalay, "Libya conflict: Turkey is looking for a 'third way' in Sirte," Middle East Eye, 21 Temmuz 2020, <https://www.middleeasteye.net/opinion/libya-conflict-turkey-options->. Ayrıca, Galip Dalay, "Turkey, Europe, and the Eastern Mediterranean: Charting a way out of the current deadlock," Brookings Doha Center, <https://www.brookings.edu/research/turkey-europe-and-the-eastern-mediterranean-charting-a-way-out-of-the-current-deadlock/>.

Doğu Akdeniz ve Enerji Siyaseti •

Samed Şahin

Son birkaç yıldır gündemimizi yoğun bir şekilde meşgul eden, bölgesel ve küresel aktörler nezdinde tartışmaların süregeldiği, sosyal medya platformlarında Türk ve Yunan kullanıcıların üzerine adeta ikinci bir Kurtuluş Savaşı yürüttüğü bir mesele: Doğu Akdeniz. Pekâlâ, nasıl oldu da Doğu Akdeniz bütün kamuoyunun takip ettiği, gündemimizin ayrılmaz bir parçası hâline geldi? Dünyayı yoğun bir şekilde etkisine alan enerjideki çevreci dönüşüm sürecinde fosil yakıtlara olan talebin giderek azalmasından bahsediyorken bölgemizde doğal gaz üzerine harcanan bu efor nasıl yorumlanmalı? Doğu Akdeniz’e dair bu sorulara enerji güvenliği açısından nasıl yaklaşılmalı?

Tabiatı gereği pek çok farklı değişkeni bünyesinde barındıran Doğu Akdeniz meselesine dair bu sorulara farklı bakış açıları ile farklı cevaplar sunmak mümkündür; fakat bu tartışmalara girmeden evvel doğal gazın geleceği ve önemi hakkında bir fikir sahibi olmak en doğrusu olacaktır.

Genel hatlarıyla bakıldığında doğal gazın geleceği hakkında birbiriyle zıt düşen iki görüş öne çıkmakta. İlk görüşe göre, petrol ve kömür gibi karbon salınımı yüksek olan fosil yakıtlara nazaran doğal gaz daha çevre dostu olduğu için kullanımının artırılması gerekiyor. İkinci görüşe göre ise neticede bir fosil yakıt olduğu gerekçesiyle 195 ülke tarafından imzalanan 2016 Paris Anlaşması’nın küresel ısınmayı 2°C ile sınırlandırma hedefi doğrultusunda en kısa zamanda doğal gaz kullanımı sona ermeli. Açıkçası sınırları zorlamayan ve gerçekçi bir yaklaşım ise bu iki, üç pozisyon arasında bir yerlere denk düşmektedir.

Başkanlığı devraldığı ilk gün, selefi Trump yönetiminin 2017’deki Paris Anlaşması’ndan çekilme kararını iptal edip yaklaşık 2.800 kilometrelik Keystone petrol boru

hattı projesini durduran Joe Biden’ın Amerika Başkanlık koltuğuna oturmasıyla birlikte küresel iklim değişikliği mücadelesinin hız kazanacağı sır değil. Bununla birlikte bu mücadelede dünya kamuoyuna öncülük yapan Avrupa Birliği’nin (AB) 2050 yılında net sera gazı emisyonunu sıfırlama hedefi koyan 2019 Yeşil Mutabakat’ını (Green Deal) da önümüzdeki yıllarda sıklıkla duymamız oldukça muhtemel gözüküyor. Doğal gazın ise bu dönüşümde oynayacağı rolü kestirmek, mevcut denklemdeki bilinmeyenlerin çokluğu sebebiyle zor olsa da, küresel iklim değişikliği mücadelesinin yakın gelecekte momentum kazanacağını müjdeleyen bu gelişmeler karşısında doğal gazın nispeten kırılgan bir pozisyona düştüğünü teslim etmek gerekiyor.

Diğer yandan, AB tarafından yayımlanan referans senaryoya göre, geçtiğimiz senelerde Avrupa’nın toplam enerji ihtiyacının %21’lik kısmını karşılayan doğal gazın, birliğin toplam tüketimindeki payını 2050’ye kadar koruyacağı öngörülmüyor. [1] Dahası, Avrupa’nın kendi doğal gaz kaynaklarının da azalmasıyla birlikte dışa bağımlılığının artacağı bekleniyor. [2] Dolayısıyla, hâlihazırda doğal gaz ihracatının %40’ını karşılayan Rusya’ya olan bağımlılığını azaltmak ve 2009’daki Ukrayna krizi sonrası yaşanan 13 günlük gaz kesintisine benzer bir kâbusu tekrar yaşamak istemeyen AB için doğal gaz arzının kısa ve orta vadede önemini koruyacağı söylenebilir. [3] Bu bilgiler ışığında, AB enerjisi için güvenilir, sürdürülebilir ve rekabetçi bir vizyon sunan Enerji Birliği (Energy Union) politikasının öncelikli misyonu enerji güvenliğini sağlamak amacıyla ihracatçıların, kaynakların ve transit rotalarının çeşitlendirilmesi olarak belirlenmiş durumda.

[4]

Neden Doğu Akdeniz?

21. yüzyıla kadar Doğu Akdeniz, Osmanlı Devleti’ni

takiben kurulan devletlerin iç ve dış çatışmalarına sahne olan, bölgesel kalkınmaya dair yeterli bir farkındalığın oluşmadığı bir coğrafyaydı. [5] Denize dair farkındalığın giderek artarak kıyı ülkelerinin bölgesel ajandalarına daha görünür bir şekilde dâhil olmasının ise 2009 yılında İsrail münhasır ekonomik bölgesindeki Tamar doğal gaz sahasının keşfiyle başladığı söylenebilir. Takiben, 2010'da Leviathan (İsrail), 2011'de Aphrodite (Güney Kıbrıs Rum Kesimi –GKRY-), 2015'te Zohr (Mısır), 2018'de Calypso (GKRY) gaz sahalarına ek olarak irili ufaklı başka rezervlerin de keşfiyle birlikte Doğu Akdeniz bölgesel ve küresel aktörlerin iştahını kabartan bir enerji havzası olmaya başladı. Üstelik enerjiye aç ve oldukça kâr vadeden Avrupa marketi ise hemen karşı kıyıdaydı!

Arz ve talep böylesi dar bir coğrafyada birbirini bulmuşken neden doğal gaz hâlâ Avrupa'ya iletilmedi? Siyasi engeller bir kenara bırakılırsa şimdiye kadar doğal gazın Avrupa'ya taşınması için masaya yatırılmış olan iki yol var. Birincisi, son yıllarda gelişen damıtma ve depolama teknikleriyle birlikte boru hatlarının (dolayısıyla transit ülkelerin) önemini gittikçe azaltan ve tankerler vasıtasıyla yapılan sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) ihracatı. Gelgelelim ki yeterli LNG altyapısının kurulması oldukça masraflı ve AR-GE açısından epey zahmetli. Bu sebeplerle LNG, kısa vadede Doğu Akdeniz gazının taşınması için şimdilik masadan kalkmış durumda. [6]

İkinci yol ise gündemimizdeki tartışmaların odak noktası olan EastMed boru hattı projesi. AB tarafından Ortak Çıkar Projeleri (Projects of Common Interest (PCI)) listesine alınan EastMed'in, Levant havzasındaki doğal gazı Kıbrıs ve Girit adaları üzerinden Yunanistan ana karasına taşıyacak 6 milyar avroluk dev bir boru hattı olması planlanmakta. AB'nin yanı sıra Rus doğal gazına alternatif teşkil etmesi sebebiyle Amerika'dan da destek alan, 1600 kilometresi suyun altından olmak üzere toplamda 1900 kilometrelik bir rotayı takip etmesi öngörülen projenin anlaşması 2 Ocak 2020 tarihinde Yunanistan, GKRY ve İsrail liderleri tarafından imzalandı. [7] Anlaşmadan iki hafta sonra ise EastMed paydaşlarıyla birlikte Mısır, Ürdün, İtalya ve Filistin yönetimi tarafından bölgedeki enerji iş birliğini artırmak amacıyla Eastern Mediterranean Gas Forum (EMGF) adıyla bölgesel bir örgüt kuruldu. Türkiye forumun dışında bırakıldı. Ancak EastMed'den çok kısa bir süre önce Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti ile imzalanan deniz yetki alanları sınırlandırma anlaşması ile projenin planlanan rotası üzerindeki egemenlik iddialarını yasal bir zemine oturtarak, EastMed'in Türkiye'nin dışında olduğu bir konsorsiyum tarafından faaliyete geçirilme planlarını bir nebze de olsa tıkadı. Dolayısıyla, hâlihazırda fizibilitesi ve finansmanı ciddi anlamda sorgulanan EastMed'in siyasi açıdan da zahmetli bir işe dönüşmesiyle Doğu Akdeniz gazını Avrupa'ya iletip iletemeyeceği merak konusu.

Türkiye ve Doğu Akdeniz Açmazı

Bölgedeki en uzun kıyı şeridine sahip olan Türkiye'nin, bölgesel enerji iş birliğini hedefleyen ve hemen hemen tüm sahilgar ülkeleri bir araya getiren EMGF'nin dışında bırakılması Doğu Akdeniz'deki bilmecenin kısa bir özetini sunuyor. Bu soruya bir cevap bulmak adına enerji politikası özelinde bir değerlendirme yapıldığı zaman Türkiye ve AB'nin çıkarlarının ortaklaştığını; fakat ironik bir şekilde iki aktörün Doğu Akdeniz meselesinde uzlaşmadığını görüyoruz.

Türkiye uzun yıllardır dünyadaki ispatlanmış petrol ve doğal gaz kaynaklarının %70'ini barındıran Ortadoğu ve Kafkasya ile enerjide dışa bağımlı Avrupa'yı birbirine bağlayan bir enerji dağıtım merkezi (energy hub) olmaya aday. [8] Bu maksada hizmet eden jeopolitik önemine ek olarak Türkiye, tedarikçi ülke olmamasına rağmen gelişmiş kurulu taşıma ve depolama kapasitesiyle Avrupa'nın doğal gaz tedarik zincirinde daha da önemli bir halka olma potansiyeline sahip. Bölgede etkisini artırmak isteyen bir transit ülke olmanın yanı sıra, tıpkı AB gibi Türkiye de ithal edilen toplam miktarın yaklaşık yarısını karşılayan Rus doğal gazına olan bağımlılığını azaltmayı hedefliyor. [9] Buna bağlı olarak AB'nin son yıllardaki Türkiye raporlarına baktığımızda enerji güvenliği üzerine yapılan iş birliğinin ikili ilişkilerde istikrarlı bir şekilde "iyi" olarak nitelendirildiğini görüyoruz. Öyle ki Türkiye'nin AB üyeliği çerçevesinde 2010'dan itibaren uzun bir süre fasıl açılmayınca, enerji iş birliği, aktörler tarafından korunmaya çalışılmış ve EU-Turkey Positive Agenda kapsamına dâhil edilerek bir dizi Yüksek Düzeyli Enerji Diyalogu görüşmeleriyle desteklenmişti. Ayrıca, başka bir ironik unsur olarak, AB'nin Azerbaycan doğal gazının taşınmasını sağlayan ve Türkiye ile iş birliğinde önemli rol oynayan Trans Anadolu Boru Hattı (TANAP) projesini de EastMed gibi PCI listesine alınarak desteklediğini göz önünde bulundurmak gerekir.

Tüm bu çıkar ortaklıkları ve enerji iş birliğindeki pozitif dinamizm hesaba katıldığı zaman materyal koşulların Doğu Akdeniz konusunda iş birliği yapmanın tüm aktörler için olumlu sonuçlar doğuracağı ve bölgesel enerji güvenliğini artıracığı öngörülebilir. Gelgelelim günümüzde ikili ilişkilerin durumuna baktığımızda, mevzu bahis iş birliği için uygun zeminin bulunarak Türkiye'nin de dâhil olduğu çok taraflı bir enerji dayanışmasının tesisi birçok siyasi çıkmazın çözümüne bağlı durumda. Bölgedeki kördüğümün çözülmesinde kilit önem taşıyan AB ülkelerinden GKRY ile olan münhasır ekonomik bölge anlaşmazlığı ve Kıbrıs Türkleri sorunu, Yunanistan ile iplerin daha da gerilmesine neden olan Ege'deki adalara dair yetki alanları tartışması ve gayri askeri statüdeki Yunan adalarının silahlandırılması iddiaları bunlardan sadece birkaçı. Bunlara ek olarak Türkiye'nin bölgede etkin güçler olan, ispatlanmış doğal gazın büyük kısmına sahip olan İsrail ve Mısır ile hâlihazırdaki limoni ilişkileri de enerji iş birliğine giden yolla paralel olan dinamikler.

Sonuç olarak, Doğu Akdeniz'de istikrarlı ve sürdürülebilir bir düzenin kurulabilmesi birçok aktörün yine iç içe geçmiş birçok konuda anlaşmasına bağlı. Doğu Akdeniz meselesi elbette sadece ekonomik dinamiklerle açıklanabilecek kadar basit değil; fakat küresel çapta giderek büyüyen iklim ve çevre farkındalığına rağmen doğal gazın hâlâ gelecek vadettiğini ve bölgedeki aktörlerin elde edebileceği ortak kazançları göz önünde bulundurduğumuzda, karşılıklı karmaşık bağımlılık teorisinin (complex interdependence theory) önerdiği üzere, aktörlerin uzun vadeli rasyonel çıkarları doğrultusunda enerjide kapsayıcı bir iş birliğine girmelerinin herkes için fayda sağlayacağı aşikâr. [10] Bunun aksine çözümsüzlük, yine karşılıklı zarara gebe olacak gibi gözüküyor.

Samed Şahin: Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi & Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun oldu. Yine aynı bölümde ve London School of Economic and Political Science'ta Uluslararası İlişkiler üzerine yüksek lisans eğitimlerini tamamladı. Enerji güvenliği, enerji diplomasisi ve jeopolitik üzerine çalışmalarını sürdürmektedir.

[1] European Commission, "EU Reference Scenario 2016 Energy, Transport and GHG Emissions Trends to 2050 Main Results," 2016, https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/20160712_Summary_Ref_scenario_MAIN_RE-SULTS%20%282%29-web.pdf

[2] Eurostat, "Shedding Light on Energy on the EU: From Where Do We Import Energy and How Dependent Are We?," Shedding light on energy on the EU, 2019, <https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/energy/bloc-2c.html>

[3] Eurostat.

[4] European Commission, "Energy Union Package: A Framework Strategy for a Resilient Energy Union with a Forward-Looking Climate Change Policy (COM(2015) 80 Final)" (European Commission, 2015).

[5] Aviad Rubin and Ehud Eiran, "Regional Maritime Security in the Eastern Mediterranean: Expectations and Reality," International Affairs 95, no. 5 (September 1, 2019): 979–97, <https://doi.org/10.1093/ia/iiz146>

[6] Theodoros Tsakiris, Sinan Ulgen, and Ahmet K Han, "Gas Developments in the Eastern Mediterranean: Trigger or Obstacle for EU-Turkey Cooperation?," FEUTURE Online Paper No 22 (2018)

[7] IGI Poseidon, "Eastmed," February 2, 2016, <http://www.igi-poseidon.com/en/eastmed>

[8] MFA (Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs), "Turkey's Energy Profile and Strategy," Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, 2020, <http://www.mfa.gov.tr/turkeys-energy-strategy.en.mfa>

[9] MFA (Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs); Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, "2019 Doğal gaz Piyasası Sektör Raporu," 2019, <https://www.epdk.gov.tr/Detay/DownloadDocument?id=Sbf8i4dRZHw=>

[10] Robert Keohane and Joseph Nye, Power and Interdependence (Boston: Little Brown, 1977).

Kıyısından Denizcilik •

Bahadır Sancak

1. Başlarken

Denizin kıyısını paylaştığı şehirlere bahşettiği ortak bir hayatı yudumlama şekli olduğu düşünülür. Öyle ki, denizli şehirlerde insanların yemesi, içmesi, eğlenmesi, günün akışına teslim olma şekilleri birbiriyle büyük ölçüde ortaklık gösteriyor gibidir. Oysa ayrıntılara gözünüz takıldığında, her denizin sahil insanlarına birbiriyle çok da benzemez hediyeler getirdiğini fark etmek yorucu bir çaba gerektirmeyecektir. Beyaz yakalı hayallerini süsleyen o şirin Ege kasabalarının, o masaları beyaz kareli mavi örtülere bürünmüş şehirlerin denizle kurdukları ilişki biçimleriyle; denizin görece daha ketum bir tavır takındığı, her gelene bağrını kolayına açmadığı Karadeniz beldelerindeki insanların denizle münasebetleri birbirinden epeyce farklıdır.

Bir kere, Karadeniz kıyısında öyle ince kumdan plajlara rastlamak pek mümkün olmadığı gibi denizin cinsi de güneşin huyu da suya girme heveslilerinin arzularını tatmin edecek durumda değildir. Böyle olunca, yüzme faaliyetinin merkezini oluşturduğu kocaman bir “denizle kurulabilecek muhtemel ilişkiler kümesi” Karadeniz insanında öyle esaslı bir yer oluşturmayı başaramamıştır. Sahil meyhanelerinin, plajların, güneşlenme seanslarının, yaz turistlerinin, mevsimi gelince göç eden garson ve komi adaylarının pek görülmediği bu sahil şeridinde, elinizde denizin de dâhil olduğu sınırlı faaliyet imkânları kalmıştır. Bu faaliyetlerden tespit edebildiğim iki tanesini vurgulamak üzere buradayım. Birincisi denize öylece bakmak. İkincisi ise denize öylece olta atmak. “Denize öylece bir tek Karadeniz’de mi bakılıyor veya kıyı balıkçılığı bir tek orada mı var?” diyenlere peşinen söyleyeyim, bu iki faaliyet az önce zikrettiğim diğer birçok denizli etkinliğin genç, haşarı, hoyrat ve dinamik tavrı arasında hayata tutunabilecek kuvvette değil. Her sınırlı-

lık nasıl yüzyden derine doğru bir güzergâh imkânı tanıyorsa, denizle kurulabilecek ilişki türlerindeki sınırlılık da bu yaşları biraz geçkince iki faaliyeti derinlemesine tecrübe etmeye doğru bir aralık oluşturuyor. Peki, bu aralığın davetini kabul ettiğimizde neyle karşılaşırız?

2. Denize Öylece Bakarken

Karadeniz’de dağların denize paralel uzanmasının iklimi etkisi ezberimizin sarsılmaz bir cephesinde konuşlanadursun, biz boylu boyunca uzanan dağlardan öylece denize bakmanın faziletlerine kulak verelim. Malumunuz, bazı denizler burasıyla orasını ayıran bir işlev görür. Boğaziçi’nden öylece bir baktınız mı mesela, konumuza göre karşınıza iki kıtadan biri tekabül edecektir. İnşa edilmiş, süslenmiş, süsü bozulmuş, öyle ya da böyle mamur bir karşı kıta. Maddeye geçirilmesi umulan her ne ise, artık vazifesini tamamlamış, yeterince katılaşmış ve her nasılsa o hâliyle karşınıza geçmiştir. Oysa Karadeniz gibi yerlerde, denize öylece baktınız mı, muhkem bir karşı kıyı sizi selamlamayacaktır. Yeri kesinlikle belli fakat şekli mümkün merteye belirsiz bir ufuk çizgisi bakışlarınıza tuval olur. Bakışlarınız ufuk çizgisiyle pişer, olgunlaşır ve bu olgunlaşma sizi çizginin öteki tarafına uygun bir mevki teklif edecek yetkinliğe ulaştırır. Artık kendi karşınızı kendiniz inşa edebilir, kendinizi boşluğa içinizi dökerek şekilde donanmış hissedebilirsiniz. Belki de spor dünyasından siyasete, inşaat sektöründen sanat dünyasına birçok farklı ilgi sahasında görünürlüğünden zaman zaman yakınılan Karadenizliler, özgüvenlerini, onlara kendi karşılarını inşa etme imkânı tanıyan ufuk çizgisine borçludurlar. Elbette, boşluğun veya temiz bir ufuk çizgisinin varlığı bir şeyler ortaya koymanın ilk şartı sayılabilir; fakat ortaya konan şeyin mahiyetine dair konuşmak için bundan fazlasına ihtiyaç vardır.

Sınırın, denizin üzerinde konumlanan ufuk çizgisiyle belirlenmesinin bir başka özelliği daha var gibidir. Malumunuz, asırlardan beridir çoğu toplum kendi iç dayanışmasını sağlamak, varoluşlarını yüceltmek veya topluma ortak bir ülkü yüklemek adına benzer bir yönetime başvurmuştur: Sınırın dışında kalanlar hakkında olmadık korkunçlukta hikâyeler üretme, ötekini barbarlaştırma, ötesi hakkında dehşetli portreler çizme veya içeride olan biten can sıkıcı durumların mesuliyetini dışarıdakine yükleme... Öteki hakkındaki bu faaliyetlerin amacı ve işlevi bir yana, böyle bir üretimi besleyen, bu puslu manzarayı tahkim eden önemli bir faktör de berikiyle ötekini ayıran sınırın kendisi gibidir. İnsanlar, komşularıyla yaşadığı coğrafyanın ötesine dair düşünmeye başlarken, mesela sarp kayalıklarla yüklü bir dağ görüntüsüyle veya upuzun ağaçlardan oluşan sık bir ormanla karşılaştıklarında, eşik çizgisinin kendisi, ötesine dair düşünme imkânlarını belli ölçüde sınırlandırmaya başlar. Bu senaryoda ötesiyle berisini ayıran sınır, muhtemel bir dehşetli muhayyilenin dekoru oluvermiştir. Zaten böylesine bilinmezlik aşıl原因 bir çizginin ötesinde de tehlikeden, fenalıktan, düşmanlıktan başka ne olabilir? Oysa sınırın denizin üzerinde konumlanan ufuk çizgisiyle belirlenmesi farklıdır. Bir kere, ufuk çizgisiyle özne arasındaki mesafe uzak ve görüş alanı olabildiğine açıktır. Bu açıklık, sınırın öteki tarafına dair üretilen düşünceler konusunda daha bucaksız bir imkân sunar. Öbür yandan, ufuk çizgisinin o belli belirsiz hâli öteki tarafla bu taraf arasında bir denklik, bir benzerlik ilgisi kurar. Bu denklemde ise eşğin kendisi bir bekçiye dönüşmemekte; aksine insanı yola devam etmeye teşvik eden bir muştucuya benzemektedir. Böyle düşününce, memleketlerinden bağlarını koparmayıp çok farklı coğrafyalarda hayat kurmayı, ayakta durmayı başarmış insanların ötekiyle temas etmede görece daha az tereddütlü oluşunun altında ‘denize öylece bakmalarının’ yatmadığını nasıl söyleyebiliriz?

3. Denize Öylece Olta Atarken

Dünyanın büyüünün, esprisinin veya sürprizinin kaçtığı yorumunun taraftar sayısı epey fazladır. Bazı günler,

birçok kimse hayatı asidi kaçmış bir kolayı yudumlar gibi yaşamaya koyulur. Kartondan bir dünyada gibiyizdir. İmajlar, asılların yerini almıştır. Bazılarımız projelerin, tasarıların, bitimsiz koşturmacanın arasında zihnini geçmişte kalmış müşfik bir hatıranın korunaklı alanında dinlendirir. Bazılarımız ise kendine az kusurlu, süslü, neşeli bir gelecek hayali ayırmıştır. Nostalji sevdasıyla fiyakalı bir istikbal hayali arasındaki bütün bu zihinsel koşturmacamız esnasında hayatın tek ve gerçek tecrübe imkânı sunduğu âna yakamızı kaptırmamakta ısrarcıyızdır. Oysa hayat başka bir yerde değildir. Kabahatin çoğunu yüklediğimiz dış dünya, içinde bulunduğumuz tatsızlığın tek sorumlusu olamaz. Ânın gerçekliğine kapanmış, mevcudu bütün hâliyle tecrübe etme kabiliyetinden yoksun, sadece yaptığı işi yapmanın vadettiği sevince yabancı gibiyizdir. Böyle bir tabloda, bize yeniden yaşadığımızı hatırlatacak tecrübelerin kıymeti, altı çizilmeye değer gözükmemektedir. Ne zaman yaşadığımızı hissederiz? Çileli bir metrobüs yolculuğunda vaktin akışından yara almadan kurtulmak adına telefona sarılıp bir şeyler izlerken değil elbette. Burada, içinde bulunduğumuz koşulları sonuna kadar tecrübe etmek şöyle dursun, her an yeniden muhatap olduğumuz oluşu elimizin tersiyle itmek için elimizden geleni yaparız. Oysa bilmediğimiz bir yolda araba sürerken kaybolduğumuzu hissedip radyonun sesini kıstığımızda durum tam tersidir. Bu senaryoda, aksiyon almadan önce bütün koşulları olduğu gibi kabul ederiz. Duruma teslim olur, onunla çatışma yaşamayız ve her an yeniden muhatap olduğumuz yeni koşullara bütün benliğimizle açık hâle gelmeye çalışırız. Her ne kadar kaybolma endişesinin sürüklediği bir durumda dahi olsak hayatın yegâne giriş kapısını tıklatmış, ânın çağrısına kulak vermişizdir.

Denize öylece olta atmak bahsi, dünyanın tadı ve hayatın kapısı konularından hiç de ayrı düşünülebilir değildir. Öncelikle, denize öylece olta atmak diyerek ticari gayelerle yürütülen balıkçılık faaliyetini kapsam dışında tuttuğumu belirtmeliyim. Kıyı balıkçılığından, bir başka deyişle amatörce yürütülen, muhtemel verimlerin faaliyetin bizatihi kendisine göre ikincil önemde olduğu balıkçılık türünden söz edeceğim. Kar, kış, gece, gündüz demeden deniz kenarında kendine yer beğenmek için kıpırdayan, bu hâliyle normal insanların gözünde bazen delice bir imaja sahip olan kıyı balıkçısı nasıl bir tecrübenin peşinde olabilir? İlk elden söylemek gerekir ki normal insanların kalbi solda, balıkçının kalbi parmaklarında atar. Bir kere denize olta atmışsa, oltanın ucu bir kere tıkırdamışsa, balıkçı artık pürdikkat denizdedir; her bir dalga hareketini, oltayı ağırlaştıran her bir hamleyi göğüslemeye hazırdır. Şayet balıkların oltayı tıngırdatması arasında geçen süre uzamışsa, yani nazlı bir balık sürüsüyle cedelleşiliyorsa, balıkçının dikkati dağılabilir, bu durumda da ânı kaçırmamanın cezası balıklarca kesilir. Balıkçı, tam da dalgınlık esnasında denizden gelen bir ikazla hülya ve hayallere dalmaktan menedilir, endişe ve kaygı seanslarına başlamaktan alıkoynur ve kaçan balık büyük olur.

Tadını alamaz olduğumuz dünyanın dinamikleri, kıyı balıkçısı için ters yüz hâldedir. Tasarlanmış rutinlerin, planlı şehir hayatının, takvimlerin, alafranga saatlerin mekanizması artık işlemez olur. Deniz, büyüğü kaçmış dünyamızın aksine, sürprizli bir yerdir. Neyin, ne zaman oltanıza uğrayacağına dair bilgisizliğiniz, gizemli bir coğrafyanın, aslında hayatın kendisinin eşliğine kadar getirir sizi. Bu gizemli coğrafya, hayatın hâlen müdahale edilemez, sömürülemez, tasarlanamaz, formatlanamaz bir adacığı olduğu fikriyle, mümkün mertebe teskin edicidir. İşgale uğramamış bir teslimiyet bilinci kullanılmaya hazır hâlde orada sizi bekliyordur. Olana direnmez, olacağın hayaliyle avunmaz, olmuşa hayıflanmazsınız. O ândasınızdır ve rast gelmesini temenni edersiniz. “Rast gele!” ifadesi kıyı balıkçılarının şifreli bir selamlaşma şekli, onların ortak teslimiyet bilincine katılma biçimidir. Zaman, orada alışageldiğimiz şekilde akmaz, bir gözleri aydınlık balığın insafı yönetime el koymuş gibidir. Bir kayalıktan veya marina iskelesinden denize dikkat kesildiğinizde, ayağınızın altındaki mekânın bile erimeye başladığını, katı kabuğundan sıyrıldığını sezer, bir kayığa binip hareket ediyor gibi olursunuz. Kıyı balıkçısı, herkesin gözleri önünde, denizlerden gelen bir manifestoyu okuyor, bir direniş destanını her gün seslendiriyor gibidir. Dip balığının çetin ve lezzetli oluşu gibi kabuller, iyiden iyiye otoritesini yitirmiş bir ahlakın, yüzeysellik ve derinlik bilincinin, geri planda çalan bir şarkı gibi kendini hatırlatmasına imkân tanır. Böylece, balıkların huyları iyice ezberlenirken, her balığa uygun bir yöntemle yaklaşmanın lüzumu fark edilir, tabiatın işleyişindeki inceliğin altı çizilir.

4. Bitirirken:

Denizcilik, diğer bütün çağrışımları bir yana, kıyından icra edildiğinde kişiyi hayatın kapısına kadar getiren, onu hayatla sıhhatli bir ilişki kurmaya davet eden bir faaliyet. Özellikle, denizin merkezi bir rol oynadığı etkinliklerin sayıca kısıtlı olduğu Karadeniz gibi bölgelerde, denize öylece bakmak ve denize öylece olta atmak faaliyetlerinin esaslı birer denizcilik unsuru olarak karşımızda durduğunu işaret etmeyi kıymetli buluyorum. Bu faaliyetlerin, benzer özelliklere sahip bölgelerdeki insanların ortak hususiyetlerini anlama çabamıza katkı sunabileceği gerçeği şöyle dursun; denizle geliştirilebilecek münasebetlerin, içinde yaşadığımız tadı azalmış, tuzu eksilmiş hayat şartlarının altından hâlen gürül gürül akan gerçekliğe temas etme imkânı tanıdığını belirtmeyi gerekli görüyorum. Denizin üzerine çekilmiş ufuk çizgisinin elinde büyümüş olmanın kişiye kazandırabileceği dış dünya ve ötekine dair cesur ve ayakları yere basan tavrı vurgularken kıyından icra edilen amatör balıkçılığın işgale uğramamış, otantik çağrısını seslendirmekten memnuniyet duyuyorum. Bu memnuniyetten aldığım cesaretle teklifim şu: Öylece biraz denize bakalım, öylece denize olta atalım.

Bahadır Sancak: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinden 2016 senesinde mezun oldu. Yüksek lisans eğitimini uluslararası hukuk alanında LSE’de (London School of Economics and Political Science) tamamladı. Eserleri İtibar ve Muhit dergilerinde yayımlanmıştır.

Akdeniz: Yaşam ile Ölümün Kesiştiği Sular •

Feyza Köseoğlu Darılmaz

“-Farz edelim ki Yunanistan yolunda deniz sınırını botla geçerken %50 ölüm, %50 ise Yunanistan’a varış şansın var, bu riski alır mıydın?”

-Evet, tabii ki. Burada kalmaktansa ölmek daha iyidir.”
[1]

Türkiye’den Avrupa’ya geçme hazırlığındaki bir Suriyeli göçmene ait olan bu cümle, Akdeniz’in göçmenler için nasıl hem hayat hem de ölüm demek olduğunu gözler önüne seriyor. Özellikle son on yıl içerisinde, mülteci ve sığınmacı olarak bir ülkeden bir başka ülkeye göç etmek coğrafyamızın çevresinde yoğunlaşmış durumda. Başta Suriye olmak üzere, Afganistan, Bangladeş, Irak, İran gibi ülkelerden farklı statülerdeki göçmenlerin ciddi bir kısmı Türkiye’yi bir geçiş ülkesi olarak gördüğü ve son durak olarak bir Batı ülkesine gitmek istediği için Türkiye’nin Doğu ve Batı ülkeleri ile ilişkilerinde göçmenler konusu önemli yer tutuyor. Coğrafi konumu sebebiyle, Türkiye tüm bu göçmen gruplarının Batı’ya açılan kapısı niteliğinde. Göçmenler; imkânları dâhilinde hava, kara ve deniz yolu ile Türkiye’den batı ülkelerine gitmeyi hedefliyor. Bu yollar arasında en çok tercih edileni ve maalesef en acı senaryoları içinde barındıranı ise deniz yolu. Suriye iç savaşı ile birlikte ortaya çıkan göçmen krizinin de etkisiyle Akdeniz, son on yılda siyasi denklemlerin bir parçası olmaya ilave olarak bir de insani bir krizin coğrafyası olmayı sıfatlarına eklemiş oldu.

Akdeniz’den Avrupa’ya

Türkiye coğrafi konumu ve göçmenlere dair nispeten ılımlı politikası ile pek çok göçmen için ilk duraklar-

dan biridir. Göçmen grupların bir kısmı kendi ülkelerine dönme imkânı olana dek Türkiye’de kalma niyetiyle yola çıkarken, bir diğer kısım ise Avrupa’daki şartları Türkiye’deki şartlara kıyasla daha iyi bularak ülkeyi Avrupa yolunda bir durak olarak belirliyor. Avrupa Birliği ülkeleri yasaları gereği, mültecilik hakkı alan göçmenlere eğitime erişim, iş piyasasına erişim, seyahat etme gibi haklar sağlarken, iş bulana dek aylık maddi yardım ve barınma yeri sağlama gibi ilave imkânları vermesi ile de göçmen gruplara Türkiye ya da bölgedeki diğer devletlerdeki bir hayata kıyasla daha iyi bir gelecek resmi çiziyor. Avrupa’da dini hassasiyetlerine saygı duyulmayacağından, kültür çatışması yaşamaktan endişe eden ya da Avrupa’ya gitmek için gerekli parayı bulamayan çoğunluk ise Türkiye, Ürdün, Lübnan başta olmak üzere bölge ülkelerine göç ediyor.

Avrupa’yı bu ülkelere tercih eden göçmenler, nispi maliyet düşüklüğü, ulaşım kolaylığı ve sınır esnekliği sebebiyle Türkiye ve Kuzey Afrika ülkeleri Mısır, Libya, Fas, Tunus, Cezayir gibi ülkelerin Akdeniz kıyılarından yola çıkıyorlar. Şişme botlar ile oldukça elverişsiz, tehlikeli şartlarda yine Akdeniz’e kıyısı olan en yakın Avrupa ülkeleri Yunanistan, İtalya ve İspanya gibi ülkelere gitmeye çalışıyorlar. Şubat 2021 itibarıyla iki milyon iki yüz binden fazla göçmen, deniz yoluyla Avrupa’ya sağ şekilde ulaşabilmiş olsa da resmi kayıtlar gösteriyor ki yirmi binden fazla kadın, erkek ve çocuk göçmen umut yolunda hayatlarını kaybetti. [2] Avrupa’ya ayak basan göçmenleri ise aylar sürebilen bir kayıt ve başvuru süreci bekliyor. Dublin Anlaşması gereği iltica başvurusu Avrupa sınırlarında girilen ilk ülkede yapılmak zorunda. Bu sebeple denize kıyısı olan ülkeler yerine kuzeye gitmeyi isteyen göçmenler kayıt olmadan bir şekilde başvuru yapmayı istedikleri ülkeye gitmek durumundalar. Bu durum da kaçak yolculuk eden göçmenlerin işlerini oldukça

eziyetli hâle getiren bir unsur olmakta.

Sorumluluk mu, Yük mü?

Avrupa'nın "Kriz"le Baş Etme Yöntemi

Mültecilere ev sahipliği yapma konusunu tüm dünya ülkeleri üzerinden inceleyip ekseriyetinin bu insanlık sınavında iyi not almadığını söylemek mümkün. Ancak yazının da amacı gereği, odağımızı demokrasi, eşitlik ve insan haklarının savunuculuğunda ilk sıralarda gördüğümüz Avrupa ülkelerine çevirelim. Avrupa Birliği, üye ülke sayısını 15'ten 25'e çıkarması sonrasında sınır güvenliği ve göçmen alımı konularında daha ince politikalar izlemeye başlamıştı; fakat göçmen konusunun bugün anıldığı şekilde bir "kriz"e dönüşmesinin 2015 yılında olduğunu söylemek mümkün. Suriye iç savaşı sonrası, yarıya yakını Suriye'den olmak üzere, Afganistan, Myanmar, Sudan, Somali ve Kongo gibi ülkelere toplam sayıları bir milyonu aşan göçmen grupları mültecilik için Avrupa ülkelerine ulaşarak başvuruda bulundu.

Bu sayı 2014'te 200 bin civarındayken 2015 yılında göç dalgasındaki keskin büyüme ile özellikle Akdeniz'e kıyısı olan Avrupa ülkeleri İtalya, İspanya ve Yunanistan yüz binlerce sığınmacıyı sınırlarına alarak iltica başvurularını başlatmak durumunda kaldı. Sayıdaki bu ani artış sonrası göçmen alan ülkelerin de ısrarıyla AB, krize dönüşen bu duruma yönelik politikalar geliştirmek için çalışmalara başladı. Tüm AB üyesi ülkeleri tarafından imzalanmış olan 1951 Cenevre sözleşmesi gereği kendi ülkesinde tehlike altında olduğunu iddia ederek Avrupa Birliği ülkelerinin topraklarına ulaşarak sığınma talebinde bulunan hiç kimse geri gönderilemez. [3] Sınırlarına giren göçmen grupları geri göndermemekle yükümlü olan AB ülkelerinin bazıları duruma daha itidalli ve legal yollar ile yaklaşmaya çalışırken özellikle yoğun göçmen alan kıyı kesimindekiler, bu duruma karşı illegal yollar geliştirerek göçmen krizinin getirdiği ve getireceği yükü hafifletmeye çalıştı. Haberlerde de sıkça rastladığımız, illegal ve gayriinsani olan göçmenlerle mücadele yöntemleri, birçok göçmen grubun fiziksel ve psikolojik kötü muamele görmesi, ülke sınırlarına kadar geldikleri hâlde ülkeye alınmaması ve hatta geldikleri ülkeye zorla geri gönderilmesi olarak gösterilebilir. Kötü muamele ve ülkeye kabul etmeme tavrının örneklerinin, Yunanistan, İtalya ve İspanya'da gerçekleştiği haberleri çeşitli ülkelerin medya ajansları ve insan hakları örgütleri tarafından da rapor edildi. [4] Avrupa Birliği'nin gayriresmi lideri olarak görülen Almanya'nın ise Şansölye Angela Merkel'in göçmenlere karşı ılımlı tavrı sonucunda, ülkeye bir milyonu aşkın [5] mülteci alması ile diğer Avrupa ülkelerine örneklik teşkil etse de bu tutum, diğer üye ülkeler tarafından yeterince benimsenemedi. Üye ülkelerin çoğunluğunun ısrarı üzerine AB, genel tutumunu "ülkeye giren mülteci sayısının artışını engellemek" yönünde oluşturdu. Bu sebeple göçmenlerin transit olarak kullandığı Türkiye, Libya, Mısır, Fas, Tunus ve Cezayir gibi

ülkelerle iş birlikleri yaparak mültecilerin Avrupa sınırlarına gelmelerinin bu ülkelerce kontrol edilerek engellenmesini hedefledi.

AB-Türkiye Mülteci Anlaşması ve Sonrası

Bu iş birlikleri içinde en dikkat çeken ve en etkili olduğu düşünüleni Türkiye ile Mart 2016'da imzalanan mülteci anlaşması. Bu anlaşma ile Türkiye Ege kıyılarından Yunanistan'a doğru (Yunan adaları da dâhil) yola çıkan düzensiz göçmen botlarını durduracak ve onların Türkiye'de kalmasını sağlayacaktı. Buna karşılık, sınırdan geri dönen her bir düzensiz göçmen için Türkiye Avrupa Birliği'ne bir mülteciyi belgeli ve legal şekilde yollayacak, ülkedeki mültecilere yapılan harcamalarda kullanılmak üzere AB'den 3 milyar Euro alacak -devam eden senelerde miktar 6 milyara çıktı- ve eğer AB aday ülkelerinin sağlaması beklenen 72 şart sağlanırsa Türk vatandaşları Şengen bölgesine vizesiz seyahat edebilecekti. Anlaşmanın devreye girmesiyle bir önceki sene Ege kıyılarından Avrupa'ya geçen göçmen sayısı bir milyonu aşan bir rakamdan 300 binlere düşmüş ancak; ölüm ve kayıp sayısı 3 binden 5 bine yükselmişti. Bu tablo hem Türkiye'nin anlaşmada söz verdiği şekilde sınır kontrolü yaparak göçmen akışını büyük oranda kestiğinin hem de Türk ve Yunan güvenlik güçlerine rağmen göçmenlerin daha da fazla risk alarak Avrupa'ya ulaşmaya çalıştıklarının göstergesi oldu.

Sivil toplum örgütleri tarafından eleştirilen bu anlaşma sonrasında Türkiye vatandaşları için bir vize serbestisi alamadığı gibi söz verilen maddi yardımın da takriben yarısını umduğu gibi nakit para akışı ile değil; proje fonlamaları şeklinde alabildi. Anlaşma ile Türkiye'den giden göçmen sayısında büyük düşüş olsa da Akdeniz, mülteciler için mücadele yolu olmaya devam etti. Zira anlaşmanın da etkisiyle göçmenler Kuzey Afrika'dan yola çıkıp İspanya, İtalya ya da Yunanistan'a doğru gidebildikleri rotalara yöneldiler. Türkiye'nin de anlaşmaya dair memnuniyetsizlikleri hükümet tarafından bildirildi. Hatta bu süreçte Türkiye tarafından hazırlanıp BM toplantısında sunulan mültecilerin Kuzey Suriye'de kurulması planlanan kente geri dönüşü ve orada yaşamını kapsayan uzun vadeli plana Avrupa ülkelerinden de destek gelmemesiyle Türkiye'nin anlaşmayı bitirmeye dair uyarıları sesli dile getirilir oldu. [6] Son olarak Şubat 2020'de İdlid'de yürütülen operasyonlarda 33 Türk askerinin şehit olduğu gün Türkiye, Avrupa ile sınırları açtığını duyurdu. [7] Bunun sonrasında yüz binlerce göçmen Ege üzerinden Yunanistan'a doğru yola çıkmak için sınıra gitse de hem sınırın Türkiye tarafında hem de Yunanistan tarafında zor şartlar altında bir bekleyiş başladı. Tüm dünyayı etkisi altına alan pandemi sonucunda ise tüm sınırlar gibi Avrupa sınırları da tekrar kapanmış oldu; ancak bu gelişmeler sonrasında Yunanistan başbakanı Mitsotakis'in de dile getirdiği üzere Türkiye-Avrupa Birliği mülteci anlaşması fiili olarak geçersiz hâle gelmiş oldu. [8]

Teorideki İnsan Hakları'nın Pratiğe Yansıması: Avrupa'nın Mülteci Karnesi

Avrupa sınırlarında iltica için uğraşan göçmenlerin sayısı 2015 yılına oranla azalmış olsa da, göçmen akışı hâlen Avrupa'da çözülmeyi bekleyen bir sorun olarak görülüyor. Özellikle kıyı şeridindeki ülkelerin ısrarlarıyla konu, son yıllarda birçok kez AB toplantılarında gündeme getirildi. Avrupa ülkeleri tarafından göçmen sorunu büyük görülse de dünya ülkeleri arasında en çok mülteci [9] ağırlayan Türkiye'nin Suriyeli, Afganistanlı ve diğer milletlerden ev sahipliği yaptığı 4 milyon kişiyle kıyaslandığında Avrupa ülkelerinin birçoğunun kapasitesinden çok daha az göçmen aldığı yorumu yapılabilir. Hızla yaşanan popülasyonu nedeniyle ülkeye genç iş gücü ekleme politikasının da etkisiyle bir milyondan fazla mülteci kabul eden Almanya dışında iki yüz elli binden fazla mülteci kabul eden bir Avrupa ülkesi şu ana dek olmadı. [10] BM verilerine göre 2013-2020 arası Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinden alınan mülteci sayısı İsveç'te 202 bin, Yunanistan'da 138 bin, Fransa'da 121 bin, Macaristan'da 100 bin, İngiltere'de 63 bin, İspanya'da 44 bin, İsviçre'de 40 bin, İtalya'da 34 bin, Norveç'te 29 bin, tüm Avrupa ülkelerinin toplamında ise 2 milyonun biraz üzerinde. [11] Bu durumun önemli sebeplerinden biri, ülkelere ani ve düzensiz göçün vereceği zararı azaltma çabası olarak görülebilir. Bir diğer nedenin ise tüm dünyada olduğu gibi Avrupa'yı da etkisi altına alan aşırı sağ tandanslı göçmen karşıtı partilerin yükselişi olduğu söylenebilir. İngiltere, Almanya, Fransa, İtalya ve İspanya başta olmak üzere neredeyse tüm Avrupa'da radikal sağ partilerin artan oy oranının, ılımlı görünen yönetimleri de oy kaybı yaşamamak için göçmen karşıtı politikalara yönelttiği açıkça görülebilir. [12] Ancak bu "bahane"lerin sınırlarda yaşanan acıları katlamaktan başka bir işlevi olduğu söylenemez.

Tüm bu acı senaryoların bir tarafında dünyada insan haklarının en gelişmiş kabul edildiği; ancak mültecilere kapısını açmak istemeyen Avrupa ülkeleri yer alırken, diğer tarafta ise doğdukları, büyüdükleri, ait oldukları toprakları hayatı sebeplerle terk etmek zorunda kalan ve umut arayan milyonlarca insan duruyor. Bu iki tarafın ortasında da Akdeniz'i, Ege'yi, Cebel-i Tarık-ı, yerleri ve gökleri hayal edelim şimdi. Sonra da yaşam ile ölümün kesiştiği suların şırıltılarını dinleyelim, tüm dünya ile birlikte...

Feyza Köseoğlu Darılmaz: Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünden mezun olduktan sonra Koç Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde yüksek lisansını tamamladı. Yüksek lisansı sırasında Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi'nde (MiReKoc) çalışarak göçmenleri konu alan çeşitli projelerde araştırma asistanlığı yaptı. Şu anda George Mason University'de doktora eğitimini sürdürmektedir. Araştırma alanı, göç yönetimi, göçmenlerin geri dönüş hareketi, Suriyeli Mülteciler, Amerikan eyaletlerinin göçmen alımları ve göçmen politikaları gibi konuları kapsamaktadır.

[1] Başol, Dünya. (2018). Avrupa Yolunda Suriyeli Mülteciler. Ankara Politikalar Merkezi. Avrupa Yolunda Suriyeli Mülteciler

[2] Hesaplamalar, yazar tarafından BM Mülteciler Yüksek Komiserliği Akdeniz verileri kullanarak yapılmıştır. Verilere şu linkten ulaşılabilir: <https://data2.unhcr.org/en/situations/mediterranean>

[3] Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı, Avrupa Konseyi, 2014: Sığınma, sınırlar ve göç ile ilgili Avrupa hukuku el kitabı

[4] AB ülkelerinin mültecilere tavrının genel bir özetine DW (Deutsche Welle) kanalının şu haberinden ulaşılabilir: <https://www.dw.com/en/where-do-eu-count-ries-stand-on-migration/a-44356857>; BBC Türkçe'nin Yunanistan'daki mültecilerin geri gönderildiğine dair haberi "Wall Street Journal: Yunanistan sığınmacıları zorla Türkiye'ye gönderiyor", şuradan ulaşılabilir: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52751378>; İtalya'da 'göçmen kurtarmayı cezalandıran' kararnameye BM Mülteciler Ajansı'ndan tepki, BBC Türkçe'nin haberine şuradan ulaşılabilir: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48617775>; "Avrupa'nun en büyük mülteci kampını kapatan İtalya İçişleri Bakanı Salvini: Ne güzel bir gün", Euronews Türkçe'nin haberine şuradan ulaşılabilir: <https://tr.euronews.com/2019/07/10/avrupanın-en-buyuk-multeci-kampini-kapatan-italya-icisleri-bakan-salvini-ne-guzel-bir-gun>; Yunanistan'daki geri itmelerin New York Times'ta yer almasının CNN Türk'te yayınlanan haberine şuradan ulaşılabilir: <https://www.cnntrk.com/dunya/son-dakika-new-york-times-yunanistanin-multecilere-uyguladigi-zulmu-yazdi>; İspanya'daki mülteci kampları şartlarına dair eleştiriye İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün web sayfasından erişilebilir: <https://www.hrw.org/news/2020/11/11/spain-respect-rights-people-arriving-sea-canary-islands#>

[5] Mülteci sayıları Birleşmiş Milletler Veri tabanı üzerinden yazar tarafından hesaplanmıştır. İlgili web sayfasına şu linkten erişilebilir: <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/download/?url=9ncwDZ>

[6] Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Türkiye-AB Mülteci anlaşmasına dair açıklaması, Euronews web sayfasındaki habere şu link ile ulaşılabilir: <https://tr.euronews.com/2019/07/09/erdogan-ab-multeci-anlasmasi-ile-ilgili-verdigi-sozu-tutmad-balkanlar-zirve-bosna-hersek>; Available in English at The Wall Street Journal Web Page: <https://www.wsj.com/articles/erdogan-says-turkey-wont-stop-migrants-streaming-into-europe-11582988372>; Eski AB Bakanı Ömer Çelik'in nün anlaşmayla ilgili açıklamasına bakanlığın resmi internet sitesinden ulaşılabilir: https://ab.gov.tr/_50603_en.html; Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın vaat edilen AB fonu ile ilgili açıklamasına dair Wall Street Journal haberine şuradan ulaşılabilir: <https://www.wsj.com/articles/erdogan-says-turkey-wont-stop-migrants-streaming-into-europe-11582988372>

[7] Independent'ta yayımlanan ilgili habere şu linkten ulaşılabilir: Turkey to open borders and let refugees into Europe, after 33 soldiers killed by Syrian regime

[8] Euronews'te yayımlanan ilgili habere şu linkten ulaşılabilir: EU-Turkey migration deal is 'dead,' warns Greek PM Mitsotakis

[9] 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne getirilen coğrafi sınırlama nedeniyle Türkiye, yalnızca Batı ülkelerinden gelen sığınmacılara mültecilik statüsü verebiliyor. Bu sebeple yazıda BM ve AB'nin tanımlarına göre mülteci olarak zikredilen grup Türkiye'deki "geçici koruma" statüsü altında bulunan göçmenleri ifade ediyor.

[10] Avrupa ülkelerinin kabul ettiği mülteci sayısı BMMYK'nın şu web sayfasından ulaşılabilir: <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/download/?url=9ncwDZ>

[11] Hesaplamalar yazar tarafından BMMYK mülteci verileri sayfasından yapılmıştır, resmi rakamlara şu linkten ulaşılabilir: <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/download/?url=9ncwDZ>

[12] Avrupa'daki mevcut radikal sağ partilerin oy oranları ve göçmen politikalarına bakışları BBC'nin bu haberinden okunabilir: Europe and right-wing nationalism: A country-by-country guide

Karadeniz Bağlamında Türkiye'nin Yeni Dış Politika İkilemleri •

Ubeydullah Ademi

Soğuk savaşın sona ermesinin hemen ardından gelen dönemde Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkiler tarihi bir iyileşme trendine girmiş gibi görünüyordu. Özellikle 2000'li yıllarda iki ülke arasındaki ticaret hacminin başta enerji ve turizm sektörlerinde olmak üzere giderek artması [1] ve liderlerin “stratejik ortaklığa” yönelik açıklamaları ikili arasındaki tarihsel rekabetin aşılabileceğine dair yorumları beraberinde getirmişti. Oysa Ankara ve Moskova arasındaki ilişkiler geçmişten gelen krizlerin birikimini taşımaktaydı. Her ne kadar ticari ilişkiler olumlu yönde büyük mesafe kat etse de enerji, güvenlik ve özellikle bölgedeki sıcak çatışmalar konusundaki iki ülkenin birbiriyle çatışan stratejileri geçerliliğini **korudu**.

2010'lu yıllar ise ikilinin direkt karşı karşıya geldiği odak noktalarından biri olan Karadeniz ve etrafında geçmişten gelen krizlere dair önemli gelişmelere sahne oldu ve bölgede var olan dengeyi yeni bir noktaya taşıdı.

Ortaya çıkan tablo Türkiye için yeni bir ikilemi beraberinde getirmektedir. Bu durum, bir taraftan Ankara için bölgeye dair geniş çaplı amaçlar konusunda Moskova ile çeşitli alanlarda iş birliği içinde olma potansiyelini taşımaktadır. Diğer taraftansa küresel ölçekte giderek çözülen ittifak yapıları Türkiye için soğuk savaş boyunca kendisine karşı denge politikası güttüğü Rusya'ya karşı kayda değer bir denge mekanizmasından yoksun kalma potansiyeli taşıyan bir ilişkiye kapı aralamaktadır. Söz konusu ikilem, Karadeniz ve etrafının birçok aktörün çıkarlarının düğümlendiği bir bölge olduğu gerçeği ile birlikte düşünüldüğünde yalnızca Türkiye'nin bölgedeki ülkelerle ikili ilişkilerine odaklanan bir yaklaşımın ötesine geçen ve Karadeniz'i merkeze alarak bölgeyi bir bütün olarak değerlendiren bir politikayı gerektirmektedir.

Karadeniz etrafındaki değişim, özellikle üç ana başlık özelinde rahatlıkla gözlemlenebilir: Ukrayna krizi, Dağlık Karabağ sorununun vardığı yeni denge noktası ve enerji siyaseti konusunda yaşanan gelişmeler. 2010'lu yıllarda ciddi gelişmelere sahne olan her üç alan da bölgenin temel aktörleri olan Rusya ile Türkiye arasındaki dengenin yeni bir noktaya geldiğine işaret etmektedir.

Ukrayna Krizi ile Değişimler

Ukrayna krizi, Karadeniz'deki güvenlik ve enerji dinamikleri açısından soğuk savaş sonrasında ortaya çıkan tablonun yeniden şekillenmesinde büyük rol oynadı. Türkiye açısından Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edilmesi, Türkiye'nin soğuk savaş sonrasında elinde bulduğu önemli bir güvenlik kazanımının kaybedilerek Karadeniz'deki bu önemli alanın yeniden Rusya kontrolüne geçmesi anlamına geliyordu. 2014 krizi, aynı zamanda Karadeniz etrafında soğuk savaş sonrasında Rusya'dan uzaklaşarak AB ve NATO etki alanının bir parçası olma yönündeki trendin sekteye **uğramasına** ve Karadeniz'de

NATO ile Rusya arasındaki güvenlik dengesinin kayda değer bir şekilde değişmesine sebep oldu. 2014 yılı öncesinde Türkiye'nin (ve dolayısıyla NATO'nun) deniz kuvvetlerinin muharip kapasitesi Rusya'nın oldukça üzerindeyken 2015 yılından itibaren Rusya'nın Karadeniz Donanmasının denk bir kapasiteye ulaştığını ve takip eden yıllarda bu kapasiteyi artırmaya devam ettiğini **görmekteyiz**. Kırım, bu şekilde Rusya'nın yalnızca Karadeniz'de değil; Akdeniz'deki operasyonlarının da organize edilmesinde merkez noktası hâline geldi.

Bütün bunlara karşılık, NATO ve AB'nin Ukrayna krizi ile birlikte Rusya'ya uyguladığı yaptırımların bölgesel enerji ittifakları konusunda Türkiye'ye yeni bir imkân doğurduğu söylenebilir. Rusya'nın, AB'ye aktarılabilecek olan enerji geçişlerini Ukrayna'yı "by-pass" ederek Türkiye üzerinden yapması Türkiye'nin, AB'nin güttüğü çeşitlendirme **politikasından** uzaklaşarak Rusya ile yeni bir işbirliği içine girdiği bir alan **oldu**. Özellikle 2015-2016 yıllarında iki ülke arasındaki krizin aşılması ve bu sürecin sonuçlarından biri olarak görülebilecek TurkStream gibi projelerle birlikte düşünüldüğünde Ukrayna krizi, Türkiye için artan ekonomik ortaklığın yanı sıra Karadeniz'de Rusya'nın varlığının güvenlik açısından giderek daha fazla hissedildiği bir düzlemin ortaya çıkmasında büyük rol oynadı.

Enerji

Ankara'nın, değişime maruz kalan taraf olmanın ötesinde, enerji siyaseti konusunda attığı aktif adımlar da ilişkilerde önemli bir nokta olarak göz önüne alınmalıdır. Her ne kadar büyük çaplı enerji ilişkileri Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerde 2000'li yılların başından bu yana önemli bir kalem olma özelliğine sahip olsa da Türkiye'nin özellikle enerji geçişi konusunda Azerbaycan'la soğuk savaş bitiminden bu yana gelişen **aktif iş birliği**; Ukrayna'nın Rusya için bir seçenek olmaktan çıkması ve Karadeniz'deki yeni keşiflerle Türkiye'nin enerji piyasasındaki elinin güçlenmesi enerji konusunda ikili

arasında yeni bir ilişkiyi ve artan iş birliğini beraberinde getirmektedir. Bu bakımdan Türkiye, Rusya'ya olan bağımlılığını azaltma konusunda çaba sarf ederken diğer taraftan enerji geçişi konusunda kilit aktör olma özelliğini kullanarak ikili ilişkideki konumunu sağlamlaştırmaya gayret etmektedir.

2010'lu yıllar özellikle Ankara'nın uzun süredir güttüğü ve enerji bağımlılığını telafi etmek amacıyla Türkiye'nin jeopolitik konumundan faydalanarak bir enerji bağlantı merkezi hâline getirilmesi yönündeki çabaları konusunda önemli gelişmelere sahne oldu. Karadeniz'deki Bulgaristan ve Romanya'nın bulgularına kıyasla kayda değer bir rezerv sahip olan TUNA-1'in yanı sıra Hazar Havza'sının ve Rus doğal gazının TANAP ve TurkStream aracılığıyla Güney ve Orta Avrupa'ya aktarılması özellikle Türkiye'nin gelecek enerji müzakerelerindeki konumu güçlendirirken hem enerji çeşitliliğinin elde edilerek Rusya'ya olan bağımlılığın azaltılması hem de Rusya'nın AB'ye karşı olan Hazar kaynaklarının aktarımı yönündeki tekelinin kırılması açısından önemli adımlar olarak öne **çıkılmaktadır**. Bu gelişmeler yalnızca Türkiye'nin değil aynı zamanda Azerbaycan'ın da dış politikası konusunda Rusya'ya olan bağımlılığının Türkiye lehine **azaltılarak**. Ankara'nın bölgede kilit aktör olma yolundaki hedeflerine yaklaştığına işaret etmektedir.

Dağlık Karabağ'da Yeni Denge Noktası

Son olarak, soğuk savaş sonrası Rusya ve Türkiye ilişkisindeki önemli fay hatlarından biri olan Karadeniz etrafında ortaya çıkan çeşitli küçük çaplı çatışmalara göz atmakta fayda var. Kafkaslardaki kriz ve Dağlık Karabağ çatışmasının gidişatı, özellikle 2020 yılındaki gelişmelerle ortaya çıkan yeni denge noktası giriş kısmında ifade edilen Türkiye ile Rusya arasındaki ilişki konusunda önemli bir örnek teşkil etmektedir. Krizin başından itibaren Ankara'nın kilit aktör hâline gelme yönündeki arzusu ve Moskova'nın krizin NATO ve AB müdahalesinden uzak yeni bir dengeye kavuşması konusundaki hedefi iki aktör için de cazip sayılabilecek bir iş birliğini beraberinde getirmektedir. Her ne kadar Türkiye ile Azerbaycan arasındaki güvenlik ve enerji iş birliği Moskova için istenmeyen bir durum olsa da Moskova tarafından bakıldığında çatışmanın Türkiye ile Rusya ekseninde çözülmesi özellikle Ermenistan'daki siyasi dönüşümle birlikte Karadeniz bölgesindeki ülkelerin AB eksenine kaymasının önüne geçilmesi açısından özel bir önemi **haizdir**. Bu açıdan Ermenistan'ın bölgede Rusya'ya olan bağımlılığının açık bir şekilde altının çizildiği bu tablo aynı zamanda sorunun Moskova'nın izin verdiği ölçüde ateşkesine ulaşılabileceği gerçeği ile birleşince Rusya'nın Kafkasya'daki belirleyici aktör olma özelliğini koruduğu bir durumu ortaya çıkarmaktadır.

Bu ortamda Türkiye ve Rusya'daki örtüşen dış politika hedefleri Minsk süreci konusundaki iki ülkenin açıklamalarında ortaya çıkmaktadır. Bunun yanı sıra Türkiye ile Azerbaycan arasında 2010 yılından bu yana süren stratejik ortaklık anlaşması ve Türkiye'nin insansız hava araçları konusunda karadan havaya savunma sistemlerini savunmasız bırakan gelişmeler sağlaması da Ankara'nın istediği çerçevede bir sonuca ulaşabilmesini kolaylaştıran bir etken olarak öne çıkmaktadır. Türkiye için ortaya çıkan yeni denge noktası soğuk savaş sonrası krizlerin ve çatışmaların aksine Moskova ile ikili iş birliği sayesinde bölgesel bir kriz konusunda kendi pozisyonunu kurumsallaştırma ve enerji işleyişi konusunda yeni adımlar atma imkânı tanımaktadır. Böylece Ankara, aynı zamanda Libya ve Suriye gibi kriz bölgelerindeki pazarlıklarda da NATO desteği olmaksızın Rusya'ya karşı elini güçlendirebileceği bir alan kazanmaktadır. Diğer taraftan söz konusu dengenin yine NATO ittifakından uzaklaşarak sağlanması Rusya ile kırılğan bir ilişkiyi beraberinde getirmesidir.

Sonuç Yerine: Karadeniz Siyasetini Bir Bütün Olarak Düşünmek

Türkiye ile Rusya arasında Karadeniz etrafında gelişen denge, iki ülkenin karar alıcılarının kendilerine dair uzun vadeli vizyonları çerçevesinde açığa çıkmaktadır. Bu bağlamda Moskova'nın, Sovyetlerin dağılmasının ardından bölgeye dair çeşitli konularda kaybettiği alanı 2010'lu yıllarla birlikte dünya düzenindeki yeni dengelerden faydalanarak geri kazanmaya yönelik hamleler yaptığı görülmektedir. Tekil sorunlar ve krizler üzerinden incelendiğinde Moskova, bölgedeki sorunların NATO ve AB müdahalesi olmadan kendi liderliğinde çözülmesini arzulayan ve böylece kendini çevreleyen bölgede yeniden norm sağlayıcı aktör hâline gelmeyi önceleyen adımlar atmaktadır. Diğer taraftan Türkiye'nin bölgeye dair meselelerde çözüm için kilit aktör hâline gelerek kendini çeşitli krizlere dayatma ve böylece ittifak yapılarının çözüm üretmede yetersiz kaldığı bir ortamda bölgesel bir aktör olma çabası, ikili için soğuk savaş dönemi ve sonrasında var olmayan yeni bir işbirliği ve gizli bir gerilim hattının kapısını aralamaktadır. Fakat iki taraf için de kazan-kazan özellikleri olan bu ilişki Türkiye için soğuk savaş boyunca kendine karşı denge politikası güttüğü Rusya'ya karşı NATO desteğinden mahrum kalma ve ittifaktan giderek uzaklaşarak yalnızca iki aktörlü bir karşılaşmaya evrilme potansiyeli taşımaktadır.

Türkiye – Rusya ilişkisinde Karadeniz'in yeniden güvenlik ve enerji açısından bir odak noktası hâline geldiğini görmekteyiz. Karadeniz bölgesi ve etrafı her ne kadar Türkiye – Rusya ana eksenindeki bir rekabetin odak noktası olsa da çok fazla aktörün politikalarının kesişim noktasında bulunmakta; AB, NATO, Çin, İran ve bölgenin çevresindeki ülkelerin siyasetleri için de önemli bir fay

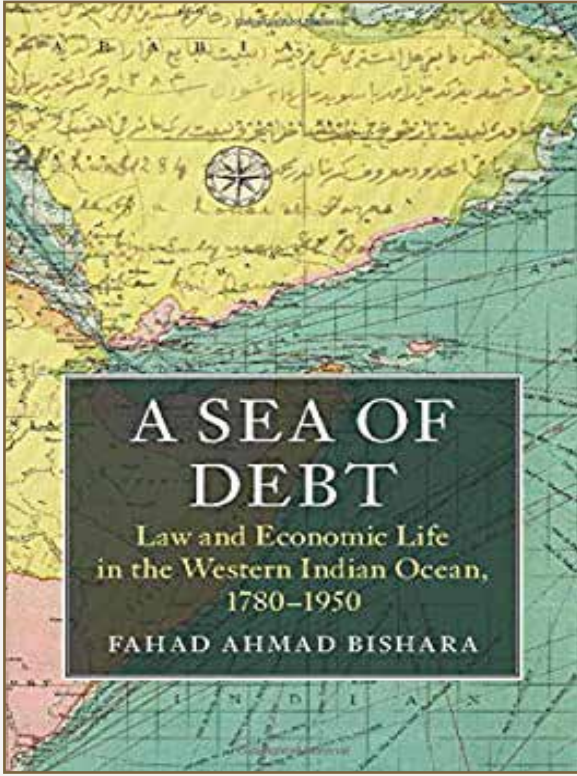
hattı olma özelliğini taşımaktadır. Bölgenin bu özelliği 2010'lu yıllarda meydana gelen önemli gelişmelerle bir arada düşünüldüğünde Karadeniz'in bir bütün olarak değerlendirilmesi ve bu bölgeye özgü bir stratejinin ortaya çıkarılmasını gerektirmektedir.

Ubeydullah ademi: Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümü mezunu olan Ademi, aynı bölümde yüksek lisans eğitimine devam etmektedir

[1] Yorumlarıyla bu yazının son halinin ortaya çıkmasına önemli katkı sağlayan A. Atalan'a teşekkür ederim. Shlykov, Pavel. *Russian Turkish Relations in the Wider Black Sea Region: Cooperation and Competition*, 2018, *Perceptions*, <http://sam.gov.tr/pdf/perceptions/Volume-XXIII/Summer-2018/sf-93-116.pdf>

Bir Borç Denizi: Batı Hint Okyanusu'nda Hukuki ve İktisadi Hayat, 1780-1950 •

Şeyma Kabaoğlu

Faiz üzerine inşa edilmiş modern kapitalist sistemde İslam'a uygun bir şekilde alışveriş yapabilmek mümkün mü? Fahad Bishara, birçoğumuzun hayatını kuşatan bu meseleyi derinleştirebilecek çok mühim bir soruyla başlıyor kitabına: Modern kapitalist sistemin ortaya çıktığı yıllarda Müslüman tüccarlar nasıl mübadele ediyorlardı ve İngiliz sömürge sisteminin gelmesiyle bu pratikler nasıl değişti? Bu soru, modern öncesi dediğimiz dönemde Müslümanların yaşadığı coğrafyalardaki iktisadi hayata ayna tutuyor. Bunun neticesinde de söz konusu ekonomik pratiklerinin, günümüz sisteminin oluşmasındaki etkisini de anlamamıza yardımcı oluyor.

Bir Borç Denizi, 1780-1950 yılları arası Batı Hint Okyanusu'nun ticari ve hukuki tarihini Umman'dan Doğu Afrika'ya ve Hindistan'a uzanan bir çerçeve içerisinde anlatıyor. Devletleri merkeze alan tarih anlatılarının aksine, sıradan aktörlerin yaşamlarına odaklanarak çeşitli örfi, dini ve siyasi normların karşılaşma hikâyesini anlatıyor. Bu sayede, birbiriyle ticaret yapan farklı din, dil, etnik kökene sahip insanların finansman, üretim ve dağıtım süreçlerini hangi hukuki normlara göre ve nasıl düzenlediğine dair ciddi bilgi sağlıyor.

Kitap, okuyucularına, ticaret ağları üzerine çalışan iktisat tarihçilerinin resmettiğinden çok farklı bir dünya açıyor. Yazarın temel iddiasına göre Hint Okyanusu'nda ticari ilişkiler -varsayılanın aksine- güven değil; ciddi bir hukuki zemin üzerine inşa ediliyor. Sürekli yenilenen, gelişen ve genişleyen bu zemin, seçkin bir zümre ya da devlet tarafından değil; bizzat tüccarlar, kâtipler, memurlar gibi sıradan aktörlerin de içerisinde bulunduğu kolektif bir efor sonucu üretiliyor.

Bu hikâyeye paralel olarak da aslında kitap, zamanın en yaygın ticari akdi olan hıyar satışı [khiyar sale] isminde bir İslami finansman modelinin doğum, yaşam ve ölüm hikâyesini anlatıyor. İslam hukuku göz önünde bulundurularak icat edilmiş borç akitleri ve bu akitler üzerine açılan dava metinlerinden oluşan zengin arşiv çalışması neticesinde yalnızca ticaretin değil; İngiliz sömürge yönetimiyle beraber modern dünyada İslam hukukunun değişen rolünü de anlamamıza yardımcı oluyor.

Bir Borç Denizi sorduğu soruların çeşitliliği ve içeriğinin zenginliği sayesinde kölelikten bürokrasiye, deniz ticaretinden siyasete kadar pek çok konuya değiniyor. Bana göre kitabın günümüz tartışmalarına temel katkısı hukuk dediğimiz kavramın ne olduğuna, nasıl şekillendiğine ve dolayısıyla hukuki ve iktisadi hayatın, gerek 200 yıl önceye bakıyor olalım gerekse günümüze, akademik olarak nasıl çalışılması gerektiğine dair kritik dersler

içermesidir.

Okyanus Ticareti, Okyanus Hukuku

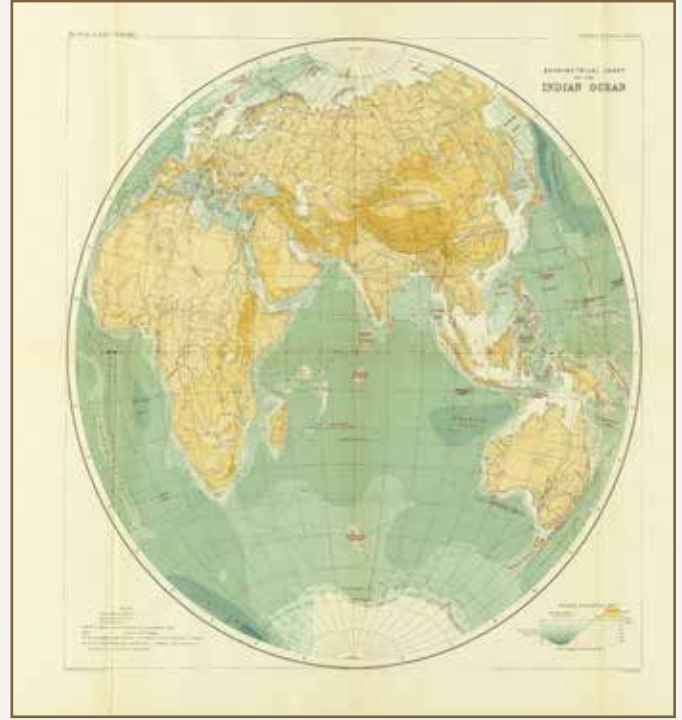
Bishara, kitabında, Batı Hint Okyanusu'nun yaklaşık 200 yıllık hikâyesini üç aşamada anlatıyor. Evvela sarrafların, plantasyon sahipleri ve kölelerin, tüccarların, bu aktörler arasındaki ticari akitleri kaleme alan kâtiplerin ve bu akitler hakkında hüküm veren hoca, kadı ve hâkimlerin iç içe geçmiş dünyasını aktarıyor. Ardından İngiliz-Hindistan İmparatorluğu'nun (Anglo-Indian Empire) Batı Hint Okyanusu iktisadi hayatını düzenleyen hukuk sistemi üzerindeki artan etkilerini inceliyor. Kitabın son kısımlarında ise 1930 ekonomik buhranı ve ulus-devlet bürokrasisinin ticari ve hukuki hayata tesiri üzerine duruyor.

Bu tarih anlatısının merkezinde, bütün bu aktörleri birbirine bağlayarak Hint Okyanusu'nu sosyo-ekonomik bir coğrafya olarak var eden ticari sözleşmeler bulunuyor. İslami finans akitleri de diyebileceğimiz bu sözleşmeler, sıradan aktörlerin günlük yaşamlarına, özellikle de üretim, tüketim ve mübadele şekillerine dair çok önemli ipuçları sağlıyor. Kim, kimden, nasıl borç alıyor? Ticari ortaklıklar nasıl şekillendiriliyor ve ne gibi yükümlülükler doğuruyor? Fakihler, kadılar ve kâtipler bu süreçlerde ne rol oynuyor ve İngilizlerin gelmesiyle bu süreçler nasıl dönüşüyor? Bütün bu sorulara cevap ararken de hukuka farklı yönleriyle bakmaya davet ediyor.

Bishara, Hint Okyanusu'nun nasıl şekillendiğini anlamak için hukuka üç farklı veçheden yaklaşmayı öneriyor (2018: 9-10). (1) Gündelik pratiklere yön veren bir teknoloji olarak hukuk, ticari hayatı düzenleyecek sermaye akış süreçlerini yönetiyor. (2) Bir söylem olarak hukuk, ticari yükümlülüklerin felsefi temelini oluşturuyor. (3) Kanun, bir başka deyişle hükmetme usulü olarak hukuk, birbiriyle çakışan ve örtüşen egemenliklerin hiyerarşisini ve yetki alanlarını açık ediyor. Hukuku pratik, felsefi ve siyasi yönleriyle ele alabilmek için de yalnızca sözleşmelere ve mahkeme kayıtlarına değil; bu evrakları oluşturan tüccarlar, köleler, asker, denizci ve kâtipler, icazetini veren âlimler, kayda geçiren memurlar ve yargılayan İngiliz hâkimler ve kadılardan oluşan sosyo-ekonomik hayata bakmak gerekiyor. Bu perspektifle kitap, zamanın ticari ilişkilerini domine eden “hıyar satış” akitleri üzerinden Batı Hint Okyanusu'nun değişen iktisadi ve hukuki sistemini anlatıyor.

Hıyar Satış Akitleri ve Borç

Peki, nedir bu hıyar satışları? “Maalesef salatalıkla hiçbir alakası olmayan” [1] bu akitler, Batı Hint okyanusu ticaretinin önde gelen finansman çeşitlerinden bir tanesi. Rehin sözleşmelerine çok benzeyen bu işlemde, finansman ihtiyacı olan kişi, mülkünü alacaklıya belli bir fiyata

“satar”. Bu fiyat aslında alınacak borç miktarıdır. Kişi eğer borcunu vaktinde öderse sözleşmedeki “satış” işlemi iptal olur. Sa’id bin Khalfan Al-Khalili’nin fetvasına göre, rehin sözleşmelerinden farklı olarak bu sözleşme tipinde, “satılmış” olan mülkün mülkiyet hakkı borçluda kalır; fakat mülkten elde edilen gelir alacaklıya transfer edilebilir. Örneğin, 100.000 TL finansman ihtiyacı olan biri, evini 100.000 TL’ye “satıp”, faiz yerine “kirasını” alacaklıya aktarabilir. Anaparayı, 100.000 TL’yi, geri ödeyip borcu kapattığında da “satış” işlemi iptal olur. Neticede ihtiyaç sahibi kişi finansmana ulaşmış olur, finansör de parasını değerlendirip kârını -teknik olarak- faize bulaşmadan almış olur.

Bishara, hıyar satışlarının hikâyesini anlatarak okuyucularına, aslında finansal modellerin toplumsal boyutunu aktarıyor. Ticari akitlere bankalar nezdinde mühendislik gerektiren teknik bir mesele olarak değil; iş adamlarından bürokratlara, mudilerden hâkimlere uzanan sosyo-kültürel bir olgu olarak yaklaşmak gerektiğini hatırlatıyor. Borca dayalı finansman (ör. murabaha) ile risk paylaşımına dayalı ortaklık sözleşmeleri (ör. mudarebe, müşareke) günümüzde de çokça karşılaştırılır. Sermaye ortaklığı, ulaşılmaya çalışılan hakiki İslami finans modeli olarak görülür ve ideal olan borca dayalı sözleşmeleri azaltmak, hatta yok etmektir (Rudnyckyj 2018). Bishara’nın iddiasına göre zamanın tüccarları için borçluluk utanç verici olmaktan ziyade ticarete dâhil olmak manasına geldiğinden dolayı arzu edilen bir durumdu. Bu iddianın altını dolduracak materyal bence kitapta bulunmuyor; fakat bizi bu konularda düşünmeye teşvik ettiği için bile bu kitap, günümüzdeki İslami finans ve borç ahlaki tartışmaları açısından çok kıymetli bir perspektif sağlıyor.

Şeyma Kabaoglu: Northwestern Üniversitesi, Antropoloji dalında doktora adayıdır. Çalışmaları finans, hukuk ve dindarlık antropolojisi üzerine odaklanmıştır. Boğaziçi Üniversitesi, İktisat ve Sosyoloji çift anadal mezunudur.

[1] Bishara, Ottoman History Podcast 2018 <https://www.ottomanhistoriespodcast.com/2018/10/bishara.html>

Kaynaklar:

Bishara, Fahad Ahmad. 2017. A Sea of Debt: Law and Economic Life in the Western Indian Ocean, 1780-1950. Asian Connections. Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press.

Graeber, David. 2011. Debt: The First 5,000 Years. Brooklyn, N.Y.: Melville House.

Gratien, Chris. n.d. "Islamic Law and Commerce in the Indian Ocean." Mp3. Ottoman History Podcast. October 5, 2018. <https://www.ottomanhistoriespodcast.com/2018/10/bishara.html>.

Rudnykyj, Daromir. 2018. Beyond Debt: Islamic Experiments in Global Finance. Chicago: The University of Chicago Press.

Tanker Peşinde •

Lüfullah Bingöl

“Bu işten hayatını kazanmanın üç yolu var: İlk ol, akıllı ol, ya da hile yap.”

Yukarıda yer alan cümle, 2008 küresel finansal krizine dair çekilmiş en iyi filmlerden biri olan “Margin Call”ın en kritik anlarında, filmde konu edinilen yatırım bankasının CEO’su John Tuld tarafından finans sektörü kastedilerek kurulmuştur. Jeremy Irons, ilgili filmde Tuld’a hayat verir. Tuld’un bu cümleden muradı her ne kadar dar bağlamda bakıldığında yanında çalışan tüccarları (trader), her gün milyarlarca dolar işlem yaptıkları “karşıtaraf”larına ihanet ederek bankanın elinde bulunan devasa miktarlarda toksik varlığı haraç mezat satmalarına ikna etmek olsa da cümlenin arkasındaki bakış, para yönetimi yapan (neredeyse) herkeste var olan bir arayışı, bir nevi kutsal kâseyi, yansıtmaktadır: Alfa.

Nedir bu “alfa”? Kabaca tarif etmek gerekirse, içinde bulunulan piyasadaki dalgalanmalardan bağımsız, bu temellerle korelasyonu olmayan şekilde üretilen getiridir; firmanın piyasadaki diğer tüccarlara attığı farkın, bunlara karşı sahip olduğu için avantajın bir nişanesidir.

İlk ol: Buna dair en önemli örnekleri Michael Lewis’in çok sevdiğim kitabı Flash Boys’da ayrıntısıyla okuduk. Sadece diğerlerinden birkaç mikrosaniye evvel borsanın veri merkezine emir ulaştırabilmek için milyarlarca dolar harcanarak kurulan fiber optik kablo ve radyo hatları, satın alınan kolokasyon hizmetleri ve daha birçok atılan adım hâlâ hafızalarda ve daha da önemlisi kullanımda.

Akıllı ol: İş parayı yönetmek olan firmalar, son 30 yıldan beri, kendilerini, dünyada var olan veriyi en iyi şekilde işleyip bundan para kazanacak algoritmaları yazmak adına ilk bakışta birbiriyle bağlantısız gözükebilecek

astrofizikçi, bilgisayar mühendisi ve matematikçi gibi farklı mesleklerle mensup kişiler için en gözde çalışma yerlerine dönüştürdüler. Finans dünyası, bu “quantlar”ın yazdığı algoritmalar etrafında dönüyor.

Hile yap: Bernie Madoff.

Akıllı olmaktan söz ederken dünyada var olan verinin işlenmesinden bahsettik; ancak akıllıysanız ve alfa peşindeyseniz, başka kimsede var olmayan veri setlerinin peşinden koşarsınız. Gerçekten akıllıysanız, işi para yönetmek olanlara sadece sizin bulup işlediğiniz veri setlerini satarsınız. Neden? Çünkü tüccarların en büyük problemi, kendilerinden daha fazla bilen başka tüccarlara yem olmaktır. Bu asimetric bilgi problemini çözemezseniz bırakın alfayı, ortalama bir performans göstermeniz dahi zordur. İşte bu kimsede olmayan veri setlerine “alternatif veri” deniyor.

Alternatif veri meselesi son 10 yılda tam anlamıyla bir patlama yaptı ve aklınıza gelebilecek tüm piyasalarda akıllalmaz bir hızda kullanımı yaygınlaşıyor. Alışveriş merkezi otoparklarındaki araç sayısını uydu görüntüleri vasıtasıyla sayarak kâr tahmini yapmaktan; arama motoru verilerinden talep analizine kadar birçok örneğini okuduğumuz bu pratiğin en önemli ve petrol piyasasında kritik hâle gelmiş bir türü ise petrol tankeri takibidir.

Petrol tankeri takibi, genellikle birkaç farklı veri kaynağının işlenmesi ile yapılıyor. Bunların en önemlisi tankerlerin açık denizlerde giderken açık tuttıkları transponderlerin takibiyle oluşuyor; diğer önemli girdi ise uydu görüntülerinin işlenmesinden sağlanıyor.

Peki, tüccarlar, bu veriyi nerede kullanıyor? ABD’de her hafta Amerikan Enerji Bilgi İdaresi (Energy Information Administration – EIA) petrol ve petrol ürünleri üretim, dış ticaret ve stok bilgilerini yayımlıyor. Bu, petrol piyasasında küresel olarak en zamanlı ve isabetli biçimde yayımlanan veri seti olduğundan ve küresel petrol piyasasının kalbi olan ABD’de yayımlandığından dolayı özellikle West Texas Intermediate (WTI) kontrat fiyatı üzerinde ciddi bir etkiye sahip. ABD’de petrol işi yapan tüm kurumların, bu verinin toplanmasına girdi sağlama zorunluluğu olduğundan da açıklanan verinin doğruluğu neredeyse kesin. Peki, petrol tüccarları, tanker takibi verilerini kullanmadan EIA sonuçlarına dair tutarlı tahminde bulunmanın başka bir yoluna sahip değiller mi? Kısmen! Çünkü EIA verisinden birkaç gün önce, bir endüstri derneği olan Amerikan Petrol Enstitüsü yine benzer kapsamda bir anket sonucu yayımlıyor; ancak bu ankete katılmak EIA’ının aksine gönüllülük esasına dayandığından dolayı ortada ciddi hata payları ve sapmalar da var. Dolayısıyla bu noktada tanker takibi firmaları önemli ölçüde bir katma değer sunabiliyor.

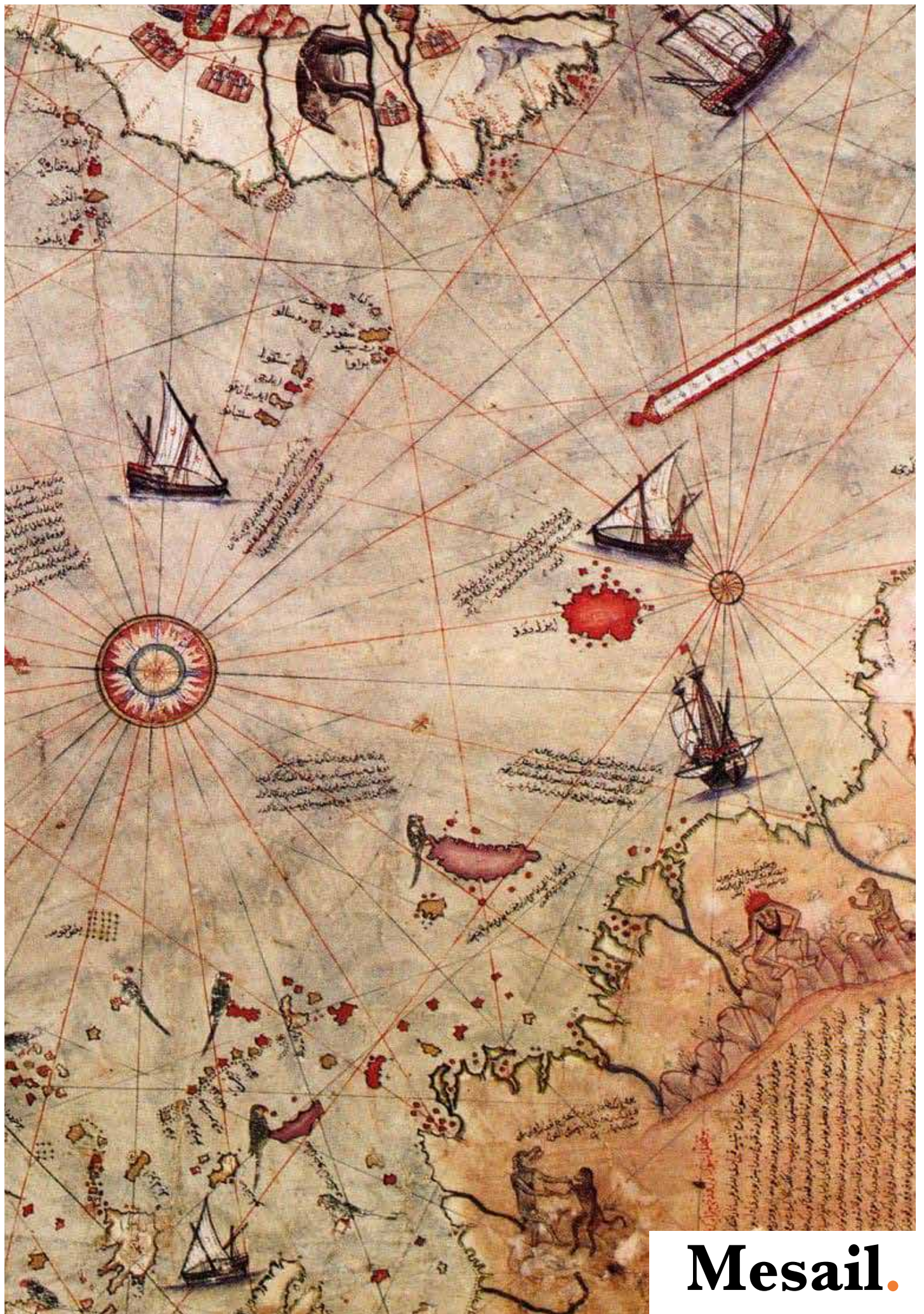

Tanker takibinin son yıllarda çok hızlı şekilde önem kazanan bir diğer kullanımı ise ABD’nin yaptırımları sonrasındaki süreçte İran’ın ve Venezuela’nın yaptığı petrol ticaretinin takibi üzerinedir. Bu iki ülke hem küresel petrol üretiminde önemli bir yere sahipler (Venezuela örneğinde sahiplerdi), hem de yaptıkları ihracatın takibi ve dolayısıyla ABD yaptırımları tarafından engellenmesini önlemek adına ilginç teknikler uyguluyorlar. Bunların başlıcaları ise, ihracat için kullandıkları tankerlerin açık denizlere eriştiğinde transponder kapatarak konvansiyonel metotlarla takibini zorlaştırmak ve tek bir geminin bir rotayı boydan boya kat etmesi yerine transpon-

derları kapalı iki geminin açık denizde yan yana gelerek taşınan yükü diğerine aktarması suretiyle rota takibini güçleştirmek. Dünyanın en büyük petrol tüketicilerinden olan Çin’in ve Hindistan’ın en önemli kaynaklarından birinin İran petrolü olduğu hesaba katıldığında, tüccarlara bu gizli akışı takip etme imkânı sağlayacak bir hizmetin ne kadar kıymetli olduğu daha iyi anlaşılabilir. Son dönemde ise mevzu bahis tanker takibi hizmetleri, adlarından ABD yaptırımlarını aşması için İran’ın Venezuela’ya gönderdiği ham madde tankerlerinin ifşasıyla söz ettirdi. Dolayısıyla sadece tüccarlar için değil; esasen devletler için de önemli bir veri kaynağı hâline dönüşüyorlar.

Başlangıçta bahsettiğimiz gibi finansal piyasalarda hayatta kalabilmenin ifadesi basit; ancak ifası zor bir kuralı var: “İlk ol, akıllı ol ya da hile yap.” Eğer John Tuld gibiyseniz ve hile yapmayacaksanız önce rakiplerinizin gerisine düşmemeyi temin edecek; sonrasında size bir üstünlük (edge) verebilecek her türlü şeyin peşinden koşmak bir zaruret olacaktır. Bu zaruretin getirdiği alternatif veri ve alternatif verinin en göze çarpan örneklerinden biri olan tanker takibi gibi hizmetlerin çok yeni olduğundan söz etmiştik. Buna rağmen yarattıkları etki ortada. Dolayısıyla buralara harcanan insan ve para kaynağı göz önüne alındığında, mevzunun varabileceği noktalar sadece lafın gelişi değil; gerçekten hayallerimizle limitli.

Lütfullah Bingöl: Boğaziçi Üniversitesi ekonomi bölümünde lisans eğitimi tamamladı. Halihazırda Albaraka Türk’de ekonomist olarak çalışmaktadır.

Mesail.